

***Sirr al-khalīqa* and its influence in the Arabic and Persianate world: ‘Awn b. al-Mundhir’s commentary and its unknown Persian translation¹**

Sirr al-jalīqa y su influencia en el mundo árabe y persa: el comentario de ‘Awn b. al-Mundhir y su desconocida traducción persa

Mohammad Karimi Zanjani Asl
University of Bonn

In the Islamic period, Apollonius of Tyana (c. 15-100 CE) was well known both as “Lord of the Talismans” (*ṣāhib al-ṭilasmāt*) and as a Neo-Pythagorean-Hermetic philosopher. In his *Kitāb al-Aḥyār*, Jābir b. Ḥayyān cites “the Muslim advocates of Apollonius” (*aṣḥāb Balīnās al-Islāmīyūn*). The reference shows that Apollonius’ most prominent work, *Sirr al-khalīqa*, was already famous in the Arabic-speaking world from very early on. This article gives an overview of citations of Apollonius in Islamic sources from different fields and of the works generally attributed to him. Furthermore, I review *Sirr al-khalīqa*, its influences on the Jābirian works and its reception in the Ismā‘īlī tradition. This article additionally discusses an Arabic commentary of *Sirr al-khalīqa* by ‘Awn b. al-Mundhir (4th/10th century), which is extant in a unique manuscript, and its hitherto unknown Persian translation. This Persian translation covers parts of Ibn al-Mundhir’s work not available in the Arabic excerpt and is therefore an im-

En la época islámica, Apolonio de Tiana (15-100 d.C.) era conocido tanto como “Señor de los talismanes” (*ṣāhib al-ṭilasmāt*), así como filósofo neopitagórico y hermético. En su *Kitāb al-Aḥyār*, Yābir b. Ḥayyān habla de “los defensores musulmanes de Apolonio” (*aṣḥāb Balīnās al-Islāmīyūn*). La referencia muestra que el trabajo más prominente de Apolonio, *Sirr al-jalīqa*, ya era famoso en el mundo de habla árabe desde muy temprano. Este artículo proporciona una visión general de las citas de Apolonio en las fuentes islámicas de diferentes campos y de las obras, generalmente, atribuidas a él. Además, reviso en *Sirr al-jalīqa*, sus influencias en las obras *yābirianas* y su recepción en la tradición ismailí. Este artículo aborda además el comentario árabe de *Sirr al-jalīqa* de ‘Awn b. al-Mundhir (IV/X), conservado en un manuscrito único, y cuya traducción persa era hasta ahora desconocida. Dicha traducción cubre fragmentos del trabajo de Ibn al-Mundhir, no disponibles en árabe, y, por lo tanto, es una fuente sustancial para la

¹ My thanks are due to Regula Forster for help with editing this article.

portant source for the history of Islamic alchemy. An edition of the Persian translation is given as an appendix.

Key words: Apollonius of Tyana, Balīnās, Hermetic heritage in the Islamic period, *Sirr al-khalīqa*, Jābir b. Ḥayyān, Ismā‘īlīya, ‘Awn b. al-Mundhir, *Lubāb al-uṣūl wa-badā’i’ al-fuṣūl*, Persian translation of Ibn al-Mundhir’s commentary, Persian alchemy.

historia de la alquimia islámica. Una edición de la traducción persa se presenta como apéndice.

Palabras clave: Apolonio de Tiana, Balīnās, patrimonio hermético en la época islámica, *Sirr al-jalīqa*, ʿĀbir b. Ḥayyān, Ismā‘īlīya, ‘Awn b. al-Mundhir, *Lubāb al-uṣūl wa-badā’i’ al-fuṣūl*, traducción persa del comentario de Ibn al-Mundhir, alquimia persa.

Introduction

The historical Apollonius of Tyana (c. 15-100 CE) was a Neo-Pythagorean-Hermetic philosopher.² He was known in the Hellenistic East as a healer, seer and the “Lord of the talismans and wonders”: a reputation that gained weight in Islamic tradition. He was usually known in the Islamic tradition as Balīnās or Balīnūs and was famous not only as a philosopher but also as an alchemist and as “Lord of the Talismans” (*ṣāhib al-ṭilasmāt*). Today some scholars, like Sezgin and Dzielska, believe that most of the works attributed to Apollonius in the Islamic period are pseudepigraphs of the fifth century CE, while others, like Weisser, doubt the Hellenistic origin of most of these works. The texts attributed to Apollonius contributed to the formation of a Neo-Pythagorean and Hermetic philosophical cosmology, to the formation of alchemy and the occult sciences, and especially to the field of talisman studies and the administration of the home.³

In 1799 Silvestre de Sacy discussed for the first time similarities between the Hellenistic Apollonius of Tyana and the Islamic Balīnās based on a copy of *Sirr al-khalīqa* and suggested that they were in fact one and the same person.⁴ After de Sacy, subsequent scholars confirmed his identification.⁵ Later, scholars including Julius Ruska, Martin Plessner, Paul Kraus, Henry Corbin and Ursula Weisser examined aspects of the influence of the works attributed to Apollonius upon Ara-

² For his life and heritage in Greek and Latin traditions, see Meyer, “Apollonios”, pp. 370-424; Bowie, “Apollonius”, pp. 1652-1699; Weisser, *Das Buch*, pp. 10-28; Dzielska, *Apollonius*, esp. pp. 30-38. Apollonius, like the Zoroastrian Ostanēs, connects the Hermetic doctrine to his own ideas (see Bidez and Cumont, *Les Mages*, vol. 1, pp. 131-142).

³ On the intellectual background of Apollonius see Dzielska, *Apollonius*, p. 139.

⁴ See de Sacy, “Le livre”, pp. 107-158.

⁵ See Leclerc, “De l’identité”, pp. 111-113; Steinschneider, “Apollonius”, pp. 439-446; Ruska, *Tabula Smaragdina*, pp. 122-127; Plessner, “Neue Materialien”, pp. 77-113.

bic texts.⁶ There is to date no study that provides a clear understanding of all aspects of his influence, although the scope of his ideas can be traced not only in Arabic but also in the Persianate world. In fact, the Persian literary, scientific, philosophical and mystical heritage reveals that he influenced Persian-speaking thinkers from the eleventh century up to the nineteenth century. Persian-speaking thinkers obviously became familiar with Apollonius' ideas and adopted them after encountering them in the Arabic works attributed to him. However, very few studies address the question of which aspects of his works were most influential in Persian literature and how Persian-writing authors adapted them in their own works.⁷

It seems that (Pseudo-)Apollonius' *Sirr al-khalīqa* had more influence upon Persian alchemical works than the other alchemical works attributed to him. However, we cannot be sure if authors and translators of Persian alchemical texts knew *Sirr al-khalīqa* directly or whether they relied on commentaries such as those by Jābir b. Ḥayyān and al-Ṭughrā'ī (d. 518/1124), as the Persian alchemical heritage has not yet been appropriately investigated.

This article does not claim to examine the influence of *Sirr al-khalīqa* in Persian alchemical heritage thoroughly; rather, I here discuss aspects of the influence of Balīnās in Persian alchemico-philosophical heritage and present a Persian translation of an Arabic commentary on *Sirr al-khalīqa*.

Apollonius according to sources of the Islamic period

Sources of the Islamic period render the name Apollonius in the following forms: Aballunīyūs, Abūlunīyūs, Afūlunīyūs, Aballīnas, 'Alūsūs, Abūlūs, Abalūs, Bulnīyās, Balīnās, Balīnūs and Bulunīyās.⁸

⁶ See Ruska, *Tabula Smaragdina*, pp. 122-127; Plessner, "Neue Materialien", pp. 77-113; Plessner, *Oikonomikos*, esp. pp. 1-9; Plessner, "Balīnūs", pp. 994-995; Kraus, *Jābir*, pp. 290-303; Corbin, *Alchimie*, pp. 77-79; Weisser, *Das Buch*, pp. 28-39.

⁷ See Mu'in, "Balīnās", pp. 304-330; Karimi Zanjani Asl, "Mawjūdāt", pp. 27-29; Karimi Zanjani Asl, "Aṣnām-i Sab'a", pp. 530-535.

⁸ See Ibn al-Nadīm, *al-Fihrist*, ed. Tajaddud, pp. 113, 372, ed. Flügel, p. 263; al-Qiftī, *Tārīkh*, pp. 61, 64; Šā'id al-Andalusī, *al-Ta'rīf*, pp. 178-179; Ibn al-'Ibrī, *Tārīkh*, pp. 38, 70; Pseudo-Majrīṭī, *Ghāyat al-ḥakīm*, p. 107; al-Ya'qūbī, *Tārīkh*, vol. 1, p. 165; (Ps-)Ḥunayn b. Ishāq, *Ādāb al-falāsifa*, pp. 47, 141; al-Rāzī, *A'lām al-nubūwa*, p. 107; al-Sijistānī,

These forms refer to two persons: Apollonius of Perga (c. 262-190 BCE), who was a famous mathematician, and Apollonius of Tyana, an alchemist-cum-philosopher. Like Hellenistic sources, the Islamic authors present a dual image of Apollonius as a philosopher and as “Lord of the Talismans” at the same time. His renown as “Lord of Talismans” extends to his namesake Apollonius of Perga.⁹

In 1910 Stapleton and Azoo discussed what might be the oldest reference to Apollonius of Tyana in the Islamic world is found in a treatise attributed to Zosimus of Panopolis¹⁰ that was translated from Greek into Arabic in 38/659, a manuscript of which is extant in the Reza Library in Rampur.¹¹ According to them Apollonius is called *Abūlūn* in this manuscript, and there is a reference to his *Sirr*.¹² Sezgin followed them in this regard and came to conclusion that the word *Abūlūn* indicates the text had been translated from the Greek.¹³ More recently, Hallum has shown that *Abūlūn/Diyyūlūn* or *Atūlūn/Diyyūlūn* which appear in this text is not the same Apollonius and that the author of this work cannot be Zosimus. He also argues that the date 38/659 is not correct.¹⁴

According to the introduction of *Sharḥ Kitāb al-Shams al-akbar*¹⁵ by Aydamir al-Jildakī¹⁶ (d. in or after 743/1342), the *Sirr* was translated into Arabic at the time of Khālīd b. Yazīd (d. c. 85/704),¹⁷ and it should be recalled that the name Apollonius is recorded as *Abillīnūs* in the list of ancient alchemists attributed to Khālīd.¹⁸ Also, Jābir b. Ḥayyān (first

Ṣiḥwān, 81; Bahār, *Mujmal*, p. 129; Ibn al-Haytham, *Kitāb al-Munāẓarāt*, p. 91; Yāqūt, *Muʿjam*, vol. 5, p. 415; Istanbul, Süleymaniye Library, MS Esad Efendi 1987, fol. 1v and MS Vehbi 892, p. 2; Madrid, Escorial, MS 921, fol. 1v. See also Plessner, *Oikonomikos*, p. 4; Kraus, *Jābir*, p. 273, note 3.

⁹ Plessner, “Balīnūs”, p. 924.

¹⁰ For the Islamic Zosimus, see Hallum, *Zosimus*, pp. 34-113.

¹¹ See Stapleton and Azoo, “An alchemical compilation”, p. 67; Stapleton, “The antiquity”, p. 7, nr. 9.

¹² See Stapleton and Azoo, “An alchemical compilation”, p. 67.

¹³ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 19-20.

¹⁴ See Hallum, *Zosimus*, pp. 26-28, 142, note 47.

¹⁵ See Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, MS Lbg. 1007 (Ahlw. 4188), fol. 20v.

¹⁶ In a Persian rendering, the name can be read as Jaldakī.

¹⁷ On Khālīd and the alchemical works attributed to him, see Kraus, *Jābir*, p. 297, note 5; Stapleton, “The antiquity”, pp. 2, 5, 7; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 83, 120-126; Ullmann, “Ḥālīd”, pp. 181-218; Bacchi and Martelli, “Il principe”, pp. 85-120.

¹⁸ See Ruska, “Ein dem Chālīd ibn Jazīd zugeschriebenes Verzeichnis”, p. 295.

half of the second/eighth century until after 196/812) in his *Kitāb al-Aḥjār* cites an allegorical interpretation of a verse from the Qur'ān that he attributes to “the Muslim advocates of Apollonius” (*aṣḥāb Balīnās al-Islāmīyūn*). In the Pseudo-Aristotelian *Dhakhīrat al-Iskandar*, Aristotle addresses Alexander and explains that the book was originally written by Apollonius.¹⁹ Apollonius is seen in this narrative as a contemporary of Philip and his son Alexander as he is likewise presented in Bal'amī's Persian translation of al-Ṭabarī's *Ta'rīkh* (written in 352/963)²⁰ and in Nizāmī's *Iqbāl-nāma* (written in 599/1202).²¹

Among historical works, al-Ya'qūbī (d. 284/897-8), the oldest source, mentions Apollonius as living in the time of Domitian (r. 81-96 CE),²² and Abū Rayḥān al-Bīrūnī (d. 440/1048), Ibn Abī Uṣaybi'a (d. 668/1270) and Ibn al-'Ibrī (d. 685/1286) agree in this respect.²³ However, al-Ya'qūbī also discusses “Balīnūs al-Najjār” (the Carpenter), who is called “orphan” (*yatīm*) and “Lord of the Talismans”.²⁴ Al-Ya'qūbī might here refer to the introduction of *Sirr al-khalīqa*, where Apollonius calls himself “an orphan living in Tyana”.²⁵

Ḥunayn b. Ishāq (d. 260/873) translated Apollonius' *Risāla Ta'thīr al-rūḥānīyāt fī l-murakkabāt* and *al-Mudkhal al-kabīr*.²⁶ And in *Ādāb al-falāsifa*, (Pseudo-)Ḥunayn b. Ishāq refers to Apollonius twice: in the fifth section of the first chapter when mentioning the statement carved on his seal, and in the seventh section of the second chapter when citing its exact wording.²⁷ Whether Abū Sulaymān al-Sijistānī (d. 380/1000) when citing the statement “the pen is the best talisman” (*al-qalam al-tilasm al-akbar*)²⁸ meant to refer to Apollonius of Tyana as Ḥunayn did remains unclear.

¹⁹ See Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung, MS We. 1209 (Ahlw. 4193), fol. 4v; Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung, MS Or. 10300, fol. 156r; see also Ruska, *Tabula Smaragdina*, p. 72.

²⁰ See Bal'amī, *Tārīkh*, vol. 2, p. 693.

²¹ See Mu'in, “Balīnās”, p. 314.

²² See al-Ya'qūbī, *Tārīkh*, vol. 1, p. 165.

²³ See al-Bīrūnī, *al-Qānūn*, vol. 1, p. 159; Ibn Abī Uṣaybi'a, *'Uyūn al-anbā'*, vol. 1, p. 73; Ibn al-'Ibrī, *Tārīkh*, p. 70.

²⁴ See al-Ya'qūbī, *Tārīkh*, vol. 1, p. 134.

²⁵ See Weisser, *Sirr al-khalīqa*, p. 5.

²⁶ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 85-86.

²⁷ See (Ps-)Ḥunayn b. Ishāq, *Ādāb al-falāsifa*, pp. 47, 141-142.

²⁸ See al-Sijistānī, *Šiwān*, p. 81.

In accordance with Hellenistic tradition, several historical and geographical works of the Islamic period mention talismans produced by Apollonius. For instance, Ḥasan b. Muḥammad al-Qumī (d. after 378/988) mentions talismans Apollonius left in Qom and other places in Iran. Al-Qumī states that Apollonius lived for one thousand and fifty years, was a disciple of Ptolemy in philosophy (*ḥikma*) and a contemporary of the Persian king Qubād and lived after Daniel the Prophet.²⁹ Among the historical works, the Persian *Mujmal ul-tawārīkh wa-l-qīṣaṣ* (written in 520/1126) includes information about Apollonius' legendary life.³⁰ The anonymous author of this book calls Apollonius "Balīnās the talisman maker" (*Balīnās-i muṭalsam*) and mentions that his own work was written 1029 years after Apollonius' lifetime in the year 520/1126.³¹ He thereby suggests that Apollonius lived in the year 97 CE, which is historically correct. The author of *Mujmal ul-tawārīkh*, unlike the author of the pseudo-Aristotelian *Dhakhīrat al-Iskandar*, does not consider Apollonius to be a contemporary of – or rather older than – Alexander but stipulates that after Alexandria was built on Alexander's order, Apollonius made the talisman for it (*ṭilism-i ān bikard Balīnās bi 'ahd-i kh'īsh*).³² In several chapters of *Mujmal ul-tawārīkh* the author refers to talismans made by Apollonius in Rome and Alexandria declaring them to be satanic works, an opinion consistent with the patristic tradition of the Greek Church as expressed by Nilus of Ancyra and Basil of Seleucia.³³

Works attributed to Apollonius in the Islamic period

The texts most commonly attributed to Apollonius in the Islamic period can be divided into two groups: (1) philosophical-alchemical works and (2) works on astrology and talismans.³⁴ Like Sezgin and

²⁹ See al-Qumī, *Tārīkh*, pp. 86-88. Talismans made by Apollonius are also mentioned by al-Qazwīnī, *Aīhār*, pp. 421-422, 445, 486; Ṭūsī, *'Ajā'ib*, pp. 129, 259, 279; and Yāqūt, *Mu'jam*, vol. 4, p. 452; vol. 5, p. 415.

³⁰ Bahār, *Mujmal*, pp. 129-133.

³¹ Bahār, *Mujmal*, p. 14.

³² Bahār, *Mujmal*, p. 57.

³³ Bahār, *Mujmal*, pp. 129-133, 488-489, 494; Dzielska, *Apollonius*, p. 108.

³⁴ There is also a work on agriculture attributed to him, which seems to have been translated directly from Greek into Arabic for Yaḥyā b. Khālid al-Barmakī, see Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 315-317.

Dzielska, I believe that most of the works attributed to Apollonius during the Islamic period are pseudepigraphs written in the fifth century CE that were later translated into Arabic. Their pseudepigraphical character does not mean that there is no trace of Apollonius' teachings in these works; however, it should be emphasised that the content of most of these works is related to the Hellenistic image of Apollonius rather than the actual Apollonius of historical record.³⁵ Apollonius' philosophical-alchemical works are 1. *Sirr al-khalīqa wa-ṣan'at al-ṭabī'a*;³⁶ 2. *Risāla fī Tadbīr al-manzil (Oikonomikos)*;³⁷ 3. *Miftāḥ al-ḥikma*;³⁸ 4. *Kitāb al-Aṣnān al-sab'a*;³⁹ 5. *Takwīn al-ma'ādin*;⁴⁰ 6. *Kitāb Inkishāf al-sirr al-maktūm al-kāf*.⁴¹

Apollonius' works on astrology and talismans are 1. *Kitāb Ṭalāsim Balīnās al-akbar*;⁴² 2. *Ṭilasmāt mirrīkh al-Hind*;⁴³ 3. *Risāla fī Ta'thīr al-rūḥānīyat fī l-murakkabāt*, translated by Ḥunayn b. Ishāq;⁴⁴ 4. *al-Mudkhal al-kabīr ilā 'ilm af'āl al-rūḥānīyāt*, as well translated by Ḥunayn;⁴⁵ 5. *Dhakhīrat al-Iskandar*;⁴⁶ 6. *Muṣḥaf al-*

³⁵ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 85-86.

³⁶ Edited by Ursula Weisser in 1979 (Weisser, *Sirr*).

³⁷ Edited by Louis Cheikhō (Cheikhō, "Tadbīr al-manzil") and Martin Plessner (*Oikonomikos*).

³⁸ See Levi della Vida, "Something more", pp. 80-85; Kraus, *Jābir*, pp. 298-300; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 90-91.

³⁹ About this treatise and its influence in the Islamic period, see Kraus, *Jābir*, pp. 283, 288-289; Corbin, *L'archange*, pp. 83-84; Corbin, *Avicenne*, p. 244; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 89; Weisser, *Das Buch*, p. 38; Karimi Zanjani Asl, "al-Aṣnām al-sab'a", pp. 530-533.

⁴⁰ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 89. He considers it as a part of *Sirr al-khalīqa* (Sezgin, *Geschichte*, vol. 5, p. 418).

⁴¹ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 90; Weisser, *Das Buch*, p. 38.

⁴² See Kraus, *Jābir*, pp. 293-297; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 90; Weisser, *Das Buch*, pp. 31-32.

⁴³ Its Arabic version is not available, but we have two manuscripts of some parts of its Persian translation in the Bodleian Library (Ms. Pers. d. 100 [cat. nr. 2749/1]) in Oxford and in the Parliament Library in Tehran (MS 12559/3).

⁴⁴ See Kraus, *Jābir*, p. 293; Bowman, "A Lost Work", pp. 1-10; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 89; Weisser, *Das Buch*, pp. 35-36.

⁴⁵ See Kraus, *Jābir*, p. 293; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 85, 89-90; vol. 5, p. 418; vol. 7, p. 394; Weisser, *Das Buch*, pp. 36-37.

⁴⁶ See Badawī, *La transmission*, p. 90; Plessner, "Hermes", p. 52; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 103-104; Weisser, *Das Buch*, p. 37.

qamar;⁴⁷ 7. *Kitāb Ablūs al-ḥakīm*;⁴⁸ 8. *Risālat al-Siḥr*;⁴⁹ 9. *Kitāb al-Khawāṣṣ*.⁵⁰

Sirr al-khalīqa

The most prominent and popular work attributed to Apollonius in the Islamic period is *Sirr al-khalīqa*, also known as *Kitāb al-ʿIlal* or *Kitāb Jāmiʿ al-ashyāʾ*. The existence of more than thirty manuscripts of this book dating from the fifth/eleventh to the fourteenth/twentieth centuries⁵¹ and the frequent references made to it in the Islamic period prove its importance. Scholars believe that the lost original belonged to the Hellenistic period and was translated into Arabic from Greek or Syriac. There is, however, disagreement about the translator of the book; some scholars, such as de Sacy and Steinschneider, believe that the Sajīyūs mentioned in the book is the same Sergius who as a Christian struggled to reject the opinions of Bardaisan, Marcion and Porphyry.⁵² Similarly, Nau argued that the translator Sergius should be identified with Sergius of Reshaina (d. 536 CE),⁵³ although this view is no longer accepted.⁵⁴

It should be further noted that the existing manuscripts of the Arabic version represent either a long or an abridged form of the work, as Weisser asserts in the introduction of her edition of *Sirr al-khalīqa*

⁴⁷ A work about moon talismans which seems to have roots in Greek; it includes a part of the introduction and conclusion of *The Book of Wisdom (Miftāḥ al-ḥikma)*. See Dzielska, *Apollonius*, p. 114; Weisser, *Das Buch*, pp. 32-35.

⁴⁸ Pseudo-Majrīṭī, *Ghāyat al-ḥakīm*, pp. 107-124, mentions this work as the reference for lists of pictures that should be carved on stones. Perhaps it is this work that Albertus Magnus mentions in his *De libris licitis* under the title *Liber de imaginibus*, see Plessner, "Balīnūs", p. 995.

⁴⁹ This treatise has not been found yet, but it is mentioned several times in *al-Mudkhal al-kabīr*; Steinschneider and Plessner think that there is a Hebrew version of it, see Steinschneider, "Apollonius", p. 444; Plessner, "Balīnūs", p. 995.

⁵⁰ This work is not extant, but parts of it are cited in al-Qazwīnī, *ʿAjāʾib*, pp. 185, 189, 221, 329 (see also Plessner, "Balīnūs", p. 995), and Abū Bakr al-Rāzī uses it in his *Kitāb al-Khawāṣṣ*. There are also Latin summaries available, see Kraus, *Jābir*, p. 292; see also Weisser, *Das Buch*, p. 39.

⁵¹ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 88-89; Weisser, *Sirr al-khalīqa*, pp. 9-20.

⁵² See Steinschneider, "Apollonius", pp. 439-446.

⁵³ See Nau, "Une ancienne traduction", pp. 99-106.

⁵⁴ See Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 106.

based on her examination of more than twenty copies of the book.⁵⁵ *Sirr al-khalīqa* is a complicated work featuring a mixture of the oldest Arabic expressions together with terms commonly used in the third/ninth century. The edited text consists of six chapters in addition to the famous *Tabula Smaragdina*⁵⁶ and two other treatises at the end, *Kitāb al-Khilqa* and *Fī Ṭabī‘at al-insān*, the latter one being a translation of a treatise by Nemesius of Emesa.

Sirr al-khalīqa begins with discussions about the creator and the creation and continues respectively with meteorology (*al-āthār al-‘ul-wīya*), minerals, plants, animals and eventually humans. The book was obviously written from an alchemical perspective because its author does not theorise about astronomy and physics, although the titles of its six chapters include these topics. The mineralogical theories, including the theory of the material identity of metals, seem to have been written with a practical, i.e. alchemical, perspective in mind. Moreover, considering the detailed commentary Apollonius gives on subjects such as the world of angels and demons, the planets and their link with the four elements, it appears that he was also thinking about astronomy and theology. Similarly, he discusses the structure of the animal body and human body without referring to the science of medicine, though he suggests the use of his alchemical theory in that context. Accordingly, it appears that Apollonius believed that the theory prominent in *Sirr al-khalīqa* needed an ‘appendix’ to complement the text with these ‘practical’ disciplines, this being the *Tabula Smaragdina*.

According to the extant text, Apollonius received the *Tabula Smaragdina* along with *Sirr al-khalīqa* from Hermes himself. The *Tabula Smaragdina* explains in mystical language how to produce an elixir made by the sun and the moon, fertilised by the wind, fed by the earth, comprising the power of the upper and the lower worlds, revealing the light of lights (*nūr al-anwār*) and eliminating the darkness.

Kraus correctly considered these lines to be the key to the book, as is also evident in the twofold title of the book *Sirr al-khalīqa wa-ṣan‘at al-ṭabī‘a*, which is mentioned several times in the book itself.⁵⁷ The

⁵⁵ See Weisser, *Sirr al-khalīqa*, pp. 10-25.

⁵⁶ In Kraus’ opinion (Kraus, *Jābir*, p. 303) *Sirr al-khalīqa* is in fact a commentary on the *Tabula Smaragdina*.

⁵⁷ Kraus, *Jābir*, pp. 302-303.

second part of the title, *ṣanʿat al-ṭabīʿa* (“the art of nature”)⁵⁸, seems to refer to the *Tabula Smaragdine*, which concerns the reproduction of nature. The framing *Fundlegende* explains that Apollonius found the book entitled *Kitāb al-ʿIlal* or *Sirr al-khalīqa* in a cellar under a statue of Hermes:⁵⁹

At this moment, I found myself in front of an old man sitting on a golden throne with a tablet made from green emerald in his hand. On the tablet there was written: “This is the art of nature.” In front of him, there was a book on which was written: “This is the secret of creation and the science of the causes of things.”

Then I picked up the book and the tablet happily and left the cellar. I have learnt from the book the science of the secrets of creation and understood from the tablet the art of nature.⁶⁰

The main line of argumentation in the book is developed on the basis of *ṣanʿa* (“art, technique”). Kraus states correctly that the *Tabula Smaragdina* is an indicator of the existence of an esoteric theory and essential complement of the book, and the author focuses on this aspect when addressing his audience.⁶¹

Sirr al-khalīqa and the Corpus Jābirianum

The Corpus Jābirianum provides evidence of the prominent use of works attributed to Apollonius.⁶² Jābir in particular makes extensive use of *Sirr al-khalīqa* in his *Mīdān al-ʿaql*.⁶³ An analysis of Jābir’s works shows that *Sirr al-khalīqa* had a great impact on his cosmological and alchemical teachings and that he was familiar with the *Tabula Smaragdina* through *Sirr al-khalīqa*, as he himself explains in his *Kitāb al-Uṣṭuqus al-uss al-thānī*.⁶⁴

⁵⁸ See also Kraus, *Jābir*, p. 303.

⁵⁹ This story is comparable to a dream of Ostanēs, see van Bladel, *The Arabic Hermes*, p. 56.

⁶⁰ Weisser, *Sirr al-khalīqa*, p. 7.

⁶¹ Kraus, *Jābir*, p. 303.

⁶² On Jābir and the so-called “Jābir problem” see for example Kraus, *Jābir*, pp. xvii-lxv; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, pp. 175-231; Plessner, “Ġābir”, pp. 23-35; Haq, *Names*, pp. 8-32; Joharchi, *ʿIlm-i mīzān*, pp. 23-56; Forster, “Jābir”.

⁶³ Jābir b. Ḥayyān, “Mīdān”, p. 223.

⁶⁴ Jābir b. Ḥayyān, “al-Uṣṭuqus”, p. 90.

Though Jābir calls Hermes *shaykh al-ḥukamā'* ("the master of the philosophers"), he cites no other alchemical work attributed to Hermes but the *Tabula Smaragdina*, which he knows through Apollonius.⁶⁵ It is the specific alchemical theory of the *Tabula* that he values most, as he explains in *Kitāb al-Sab'īn*.⁶⁶ In his *Kitāb al-Baḥth*⁶⁷ he twice cites the introduction of *Sirr al-khalīqa* in the sentence: "The beginning continues to the end, and the end is attached to the beginning."⁶⁸ The last lines of *Mīdān al-'aql* make evident Apollonius' contribution to Jābir's teachings.⁶⁹

Jābir's complicated cosmology is in fact a continuation of Apollonius' cosmology. He seems to have adapted *Sirr al-khalīqa*'s theory of the four elements and the four natural qualities and their combination as well as its theory of emission and of the movement of the heavens. *Sirr al-khalīqa* seems also to have provided the basis for his mineralogical information, his conception of the relations between heavens and metals and how metals were made out of sulphur and mercury and his meteorological and climatological knowledge in *Kitāb al-Ikhrāj mā fī l-qūwa ilā l-fī'l*. Kraus has shown that even the term *mīzān* ("balance"), so central to the Corpus Jābirianum, is used in *Sirr al-khalīqa* in a sense similar to that in Jābir's works.⁷⁰ From the way in which Jābir refers to Apollonius' works and from the fact that he mentions merely some aspects of the theories contained in *Sirr al-khalīqa* and embeds his own theory in them, we may conclude that Jābir's readers were meant to be familiar with Apollonius' works. Jābir therefore depicts and explains his systematic framework of a thorough cosmology with complete details based on Apollonius.

Despite these close relationships, the gap between Jābir and *Sirr al-khalīqa* cannot be ignored. The terms used in *Sirr al-khalīqa* are very old and obsolete, and many of them are missing from the Corpus Jābirianum. Some of these terms are shown in the following table based on Kraus:⁷¹

⁶⁵ See Kraus, *Jābir*, p. 44, note 5; Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 168.

⁶⁶ See Kraus, "Jābir", p. 281.

⁶⁷ Istanbul, Süleymaniye, Carullah, MS 1721, fols. 44v, 146v.

⁶⁸ See Kraus, *Jābir*, p. 281, note 3.

⁶⁹ Jābir, "Mīdān", p. 223.

⁷⁰ See Kraus, *Jābir*, p. 283, note 5.

⁷¹ See Kraus, *Jābir*, pp. 283-285.

<i>Sirr al-khalīqa</i>	translation	<i>Corpus Jābirianum</i>	translation
نشوء وبلاء	growing and affliction	كون وفساد	generation and corruption
تراب	soil	ارض	earth
وهم	illusion	خيال	imagination
مُحَسَّن	observable	حاسة	sense
توفيق	success	تأليف	combination
ريح	wind	هوا	air
ناشفة	absorb	جاذبة	attraction
لين	softness	رطوبة	humidity
فهم	comprehension	فكر	contemplation
النجوم السَّيَّارة	static and	الكواكب	planets and
والواقفة	moving stars	المتحرِّرة والثَّابتة	fixed stars
صانع	Creator and	فاعل ومنفعل	subject and
ومصنوع	creature		object

In *Kitāb al-Aḥjār ‘alā ra’y Balīnās*, which is a part of Jābir’s *Kutub al-Mawāzīn*,⁷² the close connection between Jābir’s ideas and the teachings attributed to Apollonius is especially obvious. Kraus has shown that the first sentence is based on a wise saying attributed to Apollonius and refers to *Sirr al-khalīqa*’s frame story.⁷³ The second sentence however contains a new point: in *Sirr al-khalīqa* the diversity of creatures is the result of the different combinations of the four temperaments. This concept is close to the idea of the quantity of temperaments. However, *Sirr al-khalīqa* does not discuss the numerical values of the precise structure of created objects nor the regularities that can be used to imitate and reproduce nature through art. Moreover, there are no discussions about words and their relations to the shape of objects in *Sirr al-khalīqa*. When we look at the very rare mathematical explanations in this text the contradictions become even more prominent. That God, or the single (odd) number, is at the level of perfection and is the opposite of the first binary (even) number, which represents creation, is a philosophical concept common to both Neo-Platonists and Neo-

⁷² Jābir, “Kitāb al-Aḥjār”, pp. 126-127.

⁷³ See Kraus, *Jābir*, p. 288.

Pythagoreans. Furthermore, based on astronomical beliefs, creation is thought to have happened within 150 hours.⁷⁴

Such information is not to be found in Jābir's works, and what he attributes to Apollonius are natural, not metaphysical and astronomical, reflections. *Sirr al-khalīqa*, however, does not mention that temperaments are measurable or that the universe is arranged with respect to the quantitative relations of those temperaments. On the contrary, *Sirr al-khalīqa* links a quantitative rule (*muwāzina*, "balance"), which governs the divine creation (the first "generation"), to another rule (the second balance or "generation"), which can be manipulated not only through alchemy but also through religious practice, medicine and other practical arts.

As it seems unlikely that Jābir should have invented Apollonius' mathematical theories, we may assume with Kraus⁷⁵ that *Sirr al-khalīqa* provoked complementary reflections in some Arabic circles, which became evident in Jābir's theories. A piece of evidence in this regard is Jābir's idea that the Arabic language expresses the method of balance better than any other language. This may also be reflected when Jābir, at another place in *Kitāb al-Aḥjār*, attributes an allegorical interpretation of a verse from the Qur'ān to "the Muslim advocates of Apollonius" (*aṣḥāb Bālīnās al-islāmīyūn*).⁷⁶

Sirr al-khalīqa and the Ismā'īliya

Among Ismā'īlī missionaries (*dā'īs*), Abū Ḥātim al-Rāzī (d. 322/934) in his *A'lām al-nubūwa* quite frequently cites *Sirr al-khalīqa* to defend the Islamic prophetology against attacks from Abū Bakr Muḥammad b. Zakarīyā' al-Rāzī (d. 313/925).⁷⁷ He cites the introduction of Apollonius' book in a chapter in which he discusses allegories used by philosophers and then provides a summary of *Sirr al-khalīqa*'s content.⁷⁸

We know that Abū Bakr al-Rāzī was familiar with Apollonius' alchemical ideas and mentions Apollonius as one who concealed his al-

⁷⁴ See Kraus, *Jābir*, p. 289.

⁷⁵ See Kraus, *Jābir*, p. 289.

⁷⁶ See Jābir, "Kitāb al-Aḥjār", p. 144.

⁷⁷ See Abū Ḥātim al-Rāzī, *A'lām al-nubūwa*, pp. 107-108.

⁷⁸ See Abū Ḥātim al-Rāzī, *A'lām al-nubūwa*, p. 276.

chemical ideas in the same manner as Hermes, Plato and Khālīd b. Yazīd.⁷⁹ In *Kitāb al-Shawāhid* he cites Apollonius with a statement that Democritus together with Ostanēs founded Egyptian alchemy⁸⁰ and also confirms some of Apollonius' ideas that are similar to those of Jābir b. Ḥayyān.⁸¹ Such familiarity does not mean that Abū Bakr al-Rāzī agreed that the attribution of these works to Apollonius was necessarily correct. Rather, Abū Ḥatīm al-Rāzī states that Abū Bakr al-Rāzī deemed the attribution of *Sirr al-khalīqa* to Apollonius to be a literary fantasy and believed that *Sirr al-khalīqa* was written in the days of the 'Abbāsīd caliph al-Ma'mūn (d. 218/833).⁸²

Abū Ḥatīm al-Rāzī's citations are especially important for his attention to the theological parts of *Sirr al-khalīqa*. However, according to Ruska, these parts are not original, but later interpolations.⁸³ Though Kraus argues in general that *Sirr al-khalīqa* is a work of early Arabic alchemy given its old vocabulary, he also considers these parts as later additions explicable only by the development of philosophical and scientific studies under al-Ma'mūn.⁸⁴

Besides Abū Ḥatīm al-Rāzī, we should also refer to another Ismā'īlī missionary (*dā'ī*), Ibn al-Haytham (d. after 334/946), who mentions Apollonius and a part of *Sirr al-khalīqa* in his *Kitāb al-Munāẓarāt*.⁸⁵ His reference to *Sirr al-khalīqa* is important because we can deduce from it that the book was available in the Tunisian city of Qayrawān in the early fourth/tenth century and that it was known among Fāṭimid missionaries (*dā'īs*).⁸⁶

⁷⁹ See al-Rāzī, *Kitāb al-Asrār*, Madrid, Escorial, MS 700, fol. 2v.

⁸⁰ See Stapleton, "The antiquity", p. 34.

⁸¹ See Kraus, *Jābir*, p. 298. Cf. Stapleton and Azoo, "An alchemical compilation", pp. 73, 89; Ruska, *Tabula Smaragdina*, p. 123.

⁸² Abū Ḥatīm al-Rāzī, *A'lām al-nubūwa*, pp. 275-276. Three centuries later, Shihāb al-Dīn Yaḥyā al-Suhrawardī (d. 587/1191), in the initial theological passages of his *Kitāb al-Mashāri' wa-l-mu'āraḥāt* (pp. 205-206), also criticises a group of contemporary would-be philosophers and adduces the incorrect translations of the Umayyad and 'Abbāsīd periods and the vulgar perception of Greek culture as the origin of their sayings (see also Corbin, *Alchimie*, pp. 70-71).

⁸³ See Ruska, *Tabula Smaragdina*, p. 129.

⁸⁴ See Kraus, *Jābir*, p. 275. Cf. Weisser, *Das Buch*, p. 54; Rudolph, "Kalām in antiken Gewand", pp. 123-136.

⁸⁵ Ibn al-Haytham, *Kitāb al-Munāẓarāt*, p. 91.

⁸⁶ In the very west of the Islamic world, Maslama al-Majrīṭī (d. 395/1004 or shortly thereafter) stipulated Hermetic views about "perfect temperaments" in his *Ghāyat al-ḥakīm*

‘Awn b. al-Mundhir and Sirr al-khalīqa

If we consider Jābir’s allusion to Apollonius’ Muslim followers, ‘Awn b. al-Mundhir, who commented on some parts of *Sirr al-khalīqa* in the fourth/eleventh century, is undoubtedly one among them. Excerpts from his Arabic commentary are extant in a manuscript kept today at the Süleymaniye Library in Istanbul.⁸⁷ The commentary’s title is given as *Lubāb al-uṣūl wa-badā’i ‘al-fuṣūl* on fol. 43v. This might be the same work that was famous under the name of *Sharḥ al-fuṣūl* in the mediaeval Islamic period.⁸⁸

Unfortunately, there is not much information about ‘Awn b. al-Mundhir’s life.⁸⁹ Based on the Ragīb Paşa manuscript, we might assume that he was a Shiite because he uses the Shiite eulogy *‘alayhi l-salām* (“peace be upon him”) after the name of ‘Alī b. Abī Ṭālib (d. 40/661) on fol. 45r, and he also cites ‘Alī for the connection between alchemy and prophecy. However, if we attribute the eulogy *karrama Llāhu wajhahū* (“may God honour him”) used for ‘Alī on fol. 44v to Ibn al-Mundhir rather than to the scribe of the copy, it can be concluded that his Shiism cannot have been very orthodox.⁹⁰

Ibn al-Mundhir’s Arabic commentary consists of several chapters, and based on the available copy, his primary aim was to represent the alchemical cosmology presented in *Sirr al-khalīqa*.⁹¹ In the introduction to the treatise, the writer mentions his own book, *Majmū‘ al-raḥma wa-maḥṣūl al-rāḥa*. He also warns seekers of alchemy not to follow their desires or Satanic deceptions, and – using phrases alluding to

(pp. 189-190) and encouraged his readership to contemplate the link between the spiritual leader and his star. In *Kitāb al-Mashāri‘ wa-l-muṭāraḥāt* (p. 464, paragraph. 193), Shihāb al-Dīn Yaḥyā al-Suhrawardī also mentions the “perfect temperaments” and considers them as an angel called “Holy Spirit” or “Gabriel”. He is called “messenger angel” in *al-Wāridāt wa-l-taqdīsāt* (see Karimi Zanjani Asl, *Suhrawardī*, p. 44). He explicitly discusses it in a prayer entitled *Da‘wat al-ṭibā‘ al-tāmm* (see Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 1480, fol. 314r).

⁸⁷ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 963/2, fols. 42v-49r.

⁸⁸ See al-Qalqashandī, *Ṣubḥ*, vol. 1, p. 558; see also al-Qanūjī’s quotation of al-Qalqashandī (al-Qanūjī, *Abjad al-‘ulūm*, vol. 2, p. 127); see also: Weisser, *Das Buch*, p. 70.

⁸⁹ Sezgin, *Geschichte*, vol. 7, p. 394 (addendum) mentions two more works by ‘Awn, *Risāla fī l-ṣan‘a* and *Firdaws al-ḥikma*.

⁹⁰ Cf. de Sacy, “Le livre”, p. 158; Weisser, *Das Buch*, p. 70.

⁹¹ Cf. Weisser, *Das Buch*, p. 70.

verses from the Qur'ān – he urges them to ask for help from “the reliable hold” (*al-‘urwa al-wuthqā*) and the “most trustworthy culmination” (*al-dharwa al-wuthqā*).⁹²

Following Hermetic tradition, ‘Awn describes in the first chapter the characteristics of male subject and female object and the affinity of movement (*ḥaraka*) to heat (*ḥarāra*) and of tranquillity (*sukūn*) to coldness (*burūda*). In the same chapter he quotes an Imām⁹³ according to whom the first creation of God is an action that refers to movement. As the movement refers to heat, and heat is the onset of creation, tranquillity refers to coldness. The creation therefore occurs within a single system despite the different combinations of the temperaments.

Continuing the Jābirian tradition, Ibn al-Mundhir introduces the first substance as an abstract substance to which the four temperaments are then gathered, and the four elements are seen as the result of marriage and companionship of those temperaments. He explains that although the four temperaments are perfect in essence, and their aggregation in their entirety yields the four elements of earth, water, air and fire, their products, including minerals, plants and animals, have an imperfect temperament that refers to the variation of the temperaments in their creation. Among the creatures, only humans enjoy a balance of the four temperaments, and they are therefore called the minor world due to their similarity with the macrocosm.

‘Awn b. al-Mundhir continues to discuss the following subjects: the nature and characteristics of minerals, plants and animals; ‘Alī b. Abī Ṭālib’s saying that alchemy is the sister of prophecy; the extraction of mercury and sulphur; the superiority of the human being over minerals, plants and animals and on its reason; the first essence; the development of the heavens; the characteristics of each heaven; the congruence of the lower and upper worlds; the contrivance of the lower world by the heavens; Dhū l-Nūn al-Miṣrī’s conception of the philosophers’ stone;⁹⁴ and finally, an interpretation of the *Tabula Smaragdina* as an explication of the creation of the universe.

⁹² Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıb Paşa 963/2, fol. 42v.

⁹³ I discuss the identity of this Imām in the introduction of my edition of the treatise that hopefully will be published soon.

⁹⁴ Dhū l-Nūn al-Miṣrī was an Egyptian Sufi who is also credited with alchemical works. For his alchemical works see Sezgin, *Geschichte*, vol. 4, p. 273; vol. 5, p. 424; vol. 7, p. 397.

Ibn al-Mundhir's commentary on *Sirr al-khalīqa* is based on the following major references: the Corpus Jābirianum; traditions cited from 'Aī b. Abī Ṭālib; Pseudo-Aristotelian alchemical works;⁹⁵ and Dhū l-Nūn al-Miṣrī.⁹⁶ He also mentions Hippocrates and Socrates⁹⁷ and names Egypt, Persia, and India⁹⁸ as sources of alchemical knowledge.

The impact of Ibn al-Mundhir's commentary upon later alchemists remains unclear as the major part of the alchemical heritage in Arabic and Persian has not yet been published. However, there is strong evidence of an interest in this commentary on the part of a number of Persian-speaking writers and translators. This evidence includes a Persian translation of the treatise in two manuscripts: MS 157/8 at the Center for the Great Islamic Encyclopaedia's library in Tehran and MS 326/1 at the Library of the Literature Institute of Tehran University (Ḥikmat collection). In addition, there is a partial translation in MS 1087/29 at the Central Library of Tehran University (Mishkāṭ collection, copied in 1104/1693).

MS 157 of the Center for the Great Islamic Encyclopaedia's library in Tehran is a collection of 19 alchemical treatises, both in poetry and prose, in Arabic and Persian, consisting of 127 folios of 21 lines in *naskh* script. The treatises in this collection include works attributed to or written by Hermes, Jāmāsb, Khālīd b. Yazīd, Ibn Waḥshīya (fl. first half of the 4th/10th century), Ibn Sīnā (d. 428/1037), al-Ṭughrā'ī (d. 518/1124), al-Jildakī (d. or after 743/1342) and Ḥusayn b. 'Alī al-Kāshifī (d. 910/1504). The Persian translation of Ibn al-Mundhir's commentary is included on fols. 68r-73v of this collection.

MS 326 at the Library of the Literature Institute of Tehran University (Ḥikmat collection) is a collection of twenty Persian alchemical treatises, consisting of 97 folios of 25 lines in *naskh* script. The treatises in this collection include works attributed to or written by Zosimus of Panopolis, Jāmāsb, Bīyūn al-Barahmī, Khālīd b. Yazīd quoted from Ḥussein b. 'Alī, Jābir b. Ḥayyān, Muḥammad b. Muḥammad b. Abī Bakr Zakarīyā', al-Ṭughrā'ī (d. 518/1124), Abū Ḥāmid Muḥammad al-Ghazālī (d. 505/1111), and Muḥammad al-Qumrī. The Persian transla-

⁹⁵ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 963/2, fol. 48r, l. 3 of margin.

⁹⁶ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 963/2, fol. 48v, l. 6.

⁹⁷ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 963/2, fol. 46r, l. 4.

⁹⁸ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragīb Paşa 963/2, fol. 46v.

tion of Ibn al-Mundhir's commentary is included on fols. 4r-11r of this collection.

Unfortunately, the manuscripts do not contain any information about the translator of the treatise. However, the style and method of translation show that it might belong to pre-Mongol times, and more precisely perhaps to a time between the late Saljuq and the Mongol eras.

The writer explains at the beginning of his work that it is a translation of 'Awn b. al-Mundhir al-Naṣrānī's text. The comparison of the Persian translation with the available excerpt from the Arabic text reveals that although the translator has not rendered all of the Arabic text, half of the Persian translation conforms to the Arabic. However, there is no relation between the Persian work and the Arabic excerpt in the introductory sermon, the prefaces and the second half of the treatise. It therefore remains open to debate whether the Persian translator has translated his own excerpt of the original copy written by Ibn al-Mundhir or whether he has used a different excerpt of the text from the one extant today.

The Persian translation omits the discussion of the waste of life and property;⁹⁹ the preface of the book about the first essence, the creation of the four temperaments from that essence, and how the temperaments are combined and develop into the four elements and the triple progenies;¹⁰⁰ the writer's statements about the nomenclature of the book;¹⁰¹ a long quotation attributed to 'Alī b. Abī Ṭālib in the Arabic excerpt;¹⁰² mentions of Hippocrates, Socrates, Aristotle and Dhū l-Nūn al-Miṣrī;¹⁰³ the allusion to Egypt, Persia and India;¹⁰⁴ the discussion of the development and characteristics of each heaven, the congruence of the lower and upper worlds, the contrivance of the lower world by the heavens;¹⁰⁵ the long quotation of a part of *Tabula Smragdina* and its interpretation.¹⁰⁶

⁹⁹ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fol. 42v.

¹⁰⁰ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fols. 42v-43v.

¹⁰¹ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fol. 43v.

¹⁰² Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fols. 44v-45r.

¹⁰³ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fols. 46r, 48r, 48v.

¹⁰⁴ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fol. 46v.

¹⁰⁵ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fols. 47r-48r.

¹⁰⁶ Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ragıp Paşa 963/2, fols. 48v-49r.

Additions in the Persian translation include a long section about Ibn al-Mundhir's familiarity with *Sirr al-khalīqa*; a discussion of the philosophers' stone (*hajar al-falāsifa*); a discussion of the similarity between humans and heavens; the mystery of the primary being; the characteristics of the heaven using statements differing from those in the Arabic excerpt; a mention of Democritus; a discussion of mercury and pyrolusite; and references to Zosimus and Jāmāsb.

The following table shows the relationship between the Persian translation and the Arabic excerpt.

Paragraph	Arabic Text (Ms. 963/2)	Persian Translation (Ms. 157/8)
I	fol. 42v, ll. 1-2 (fols. 42v, l. 3-43v, l.25, plus margin, l. 1-3)	fol. 68r, ll. 3-9 (—)
II-VIII—	—	fols. 68r, l. 9-68v, l. 12
IX	fols. 43v, margin, l. 4-44r, l. 5	fol. 68v, ll. 12-18
X	fol. 44r, ll. 5-7 (fol. 44r, ll. 8-10)	fols. 68v, ll. 18-20 (—)
XI-XIII	fol. 44r, ll. 11-19 (fol. 44r, ll. 20-25, plus margin, ll. 1-3)	fols. 68v, l. 20-69r, l. 8 (—)
XIV	fol. 44r, margin, l. 3	fol. 69r, ll. 8-10
XV	fols. 44r, margin, l. 4-44v, l. 4 (fols. 44v, l. 5-45v, l. 3)	fol. 69r, ll. 10-16 (—)
XVI	—	fol. 69r, ll. 16-17
XVII-XXII	fols. 45v, ll. 3-19 (fol. 45v, ll. 20-23)	fols. 69r, l. 17-69v, l. 17 (—)
XXIII	fol. 45v, l. 23-26	fols. 69v, l. 17-70r, l. 2
XXIV	fols. 45v, l. 26 (plus margin, ll. 1-4)-46v, l. 2	fol. 70r, ll. 2-17
XXV	fol. 46r, ll. 2-4 (fol. 46r, ll. 5-8)	fol. 70r, ll. 17-19 (—)
XXVI	fol. 46r, ll. 9-16	fol. 70r, l. 19-70v, l. 8
XXVII-XVIII	fol. 46r, ll. 17-25 (fol. 46r, ll. 25-29, plus margin, ll. 1-2)	fol. 70v, ll. 8-19 (—)
XXIX	fols. 46r, margin, l. 3-46v, l. 1	fols. 70v, l. 19-71r, l. 3
XXX	fol. 46v, ll. 1-9 (fols. 46v, l. 10-47r, l. 22)	fol. 71r, ll. 3-14 (—)
XXXI-XXXII	fol. 47r, ll. 23-27 (fols. 47r, l. 28-48v, l. 25)	fols. 71r, l. 14-71v, l. 4 (—)
XXXIII	fol. 48v, ll. 26-30 (fols. 48v, margin, l. 1-49r, margin, l. 4)	fol. 71v, ll. 4-10 (—)
XXXIV-L	—	fols. 71v, l. 10-73v, l. 17

In the following table, I compare some parts of the Arabic text with the Persian translation. This comparison shows that some of the phrases found in the Persian translation (see sections 2 and 4) have no equivalent in the Arabic version we have to hand. However, phrases like “and he said that” (*wa-guft ki*) and “and as I think about it, I found through comparison that” (*wa-chun ta’ammul kardam az qīyās chunān daryāftam ki*) suggest that the Persian translator here used a different Arabic text and indeed translated it quite accurately.

Arabic Text (Ms. 963/2, fol. 46v)   **Persian Translation** (Ms. 157/8, fol. 71r; Ms. 326/1, fol. 8v)

وقال ان الحركة روح أبينا آدم عليه الصلاة والسلام ولم يزل الخالق جلّ جلاله بلطفه يدبر تلك الحرارة حالاً بعد حال حتى استخرج منها المنافع والشجر والغذاء وجمع له صفوها ولطيفها حتى لما تم اللطيف وبلغ غايته وبلغت الأمور إلى أقصى غاياتها كان جسده ومن غاية لطيفها روحه فجمع الخالق بينهما فكان بشراً متحرّكاً فاعلاً عاقلاً لما استتم فيه ما في الخليقة وما فضل به على سائر البرية.

و این حرکت روح پدر ما است آدم ع و همیشه خالق لطف و تدبیر او کردی حالی بعد حالی تا بیرون آمد از آن چشمه‌ها و درختها و غذاها و جمع کرد آن را صافی ترینش تا تمام شد لطفش و به غایت رسید و برسانیدن کارها به اقصای غایت آن بود از غایات جسدش و از غایت لطف آن روحش. پس جمع کرد خالق میان آن هر دو و بشری متحرک شد فاعل عاقل. چون تمام شد در او تمامی خلقت و آنچه فاضل ترین بود بر او بر جمله ترتب.

وگفت آنچه فاضل‌تر است در انسان سر — است که آن معدن حکمت است و ظرف لطایف روحانی است فاضله.

چنان که آسمان فاضل‌تر است از زمین. — و چون تأمل کردم از قیاس چنان یافتم که.

والشعر الذي نبت على رؤس الغلمان أشبه شيء بمعدن النّوшادر فإنّ النّوшادر في معدنه بخار نارى يتصاعد من المعدن وليس في الحيوان كلّ ما له رطوبة مليحية نوшاذرية كبريتية غير الشعر وهو قريب الشّبه بالجواهر الأولى قوى في فعله لشدة حرّه وحرافته النّارية سريع في قلبه برطوبته الملحّية الكبريتية الهوائية وهو صلب كلّه.

این شعر بر سر غلامان رسته است مانده تر از چیزهای دیگر به معدن نوшادر است که نوшادر از معدنش بخاری است آتشی بالا گرفته از معدن و نیست در حیوانات چیزی که در آن رطوبتی ملحی باشد نوшادر کبریتی بجز از شعر و او به شبه نزدیک است به جوهر اول در فعلش به سختی حرارت و سوزانی آتش و سبکی در گردش به رطوبت ملحی کبریتی هوایی و آن جمله صنعت.

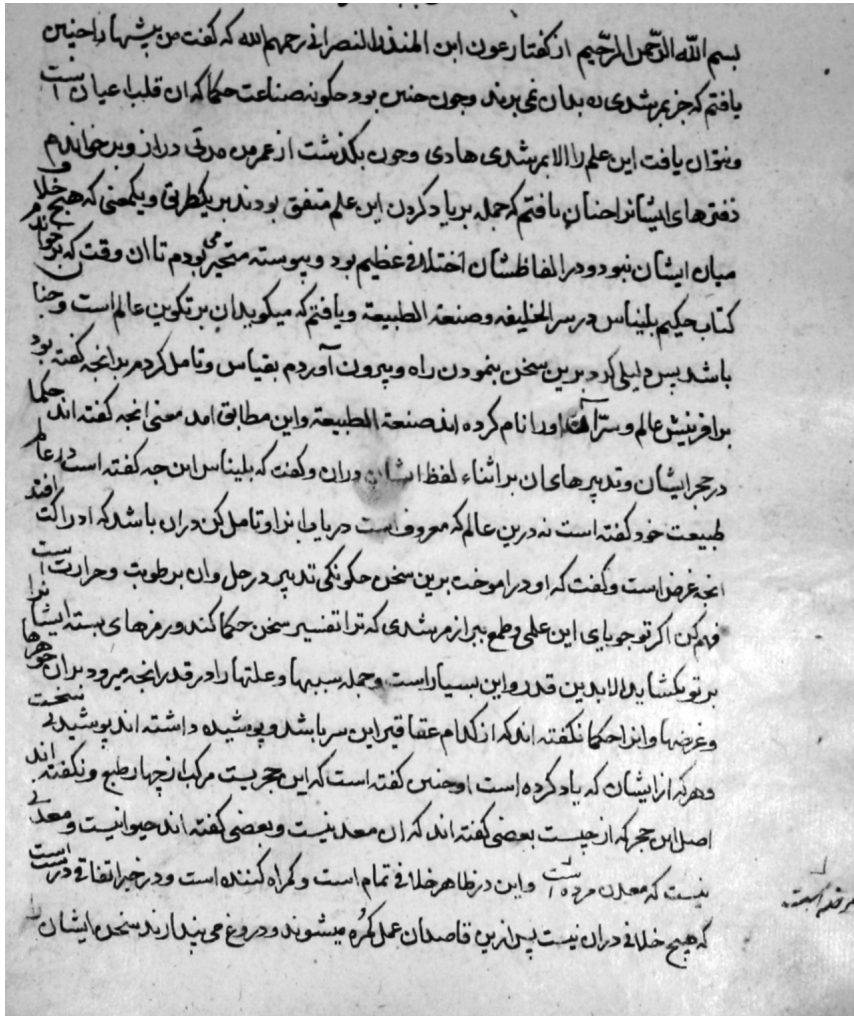

Illustration nr. 1

‘Awn b. Mundhir, *Lubāb al-uṣūl wa-badā’i al-fuṣūl*, Persian translation (Tehran, The Center for the Great Islamic Encyclopaedia’s library, MS 157/8, fol. 68r)

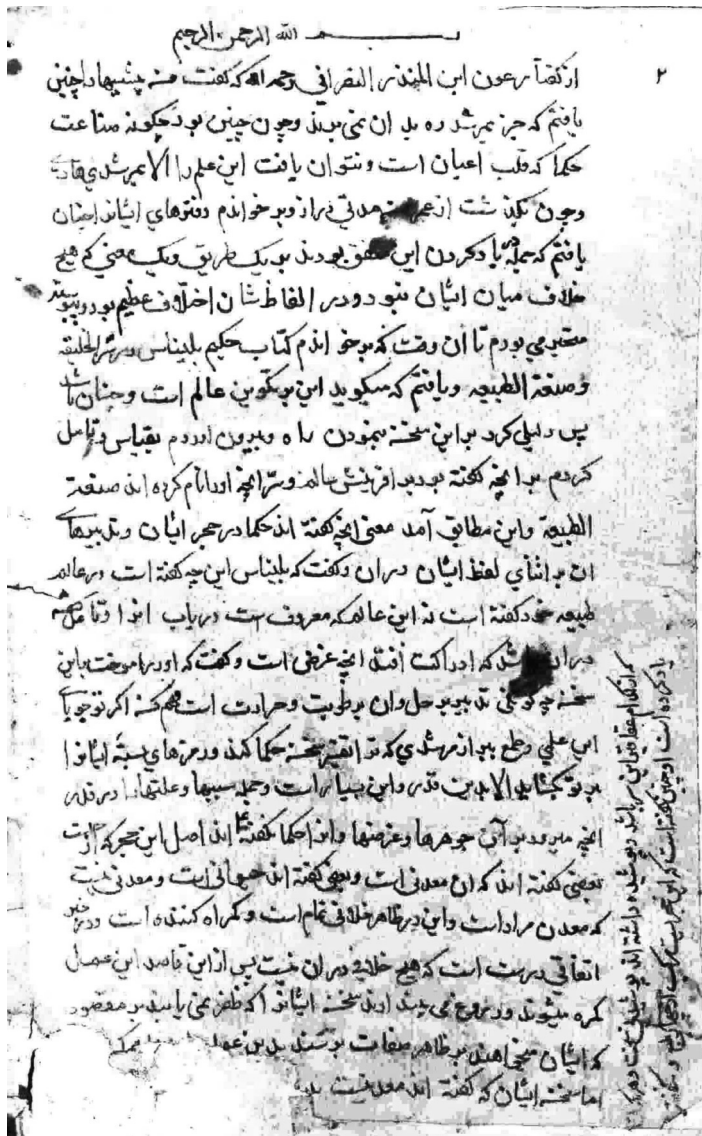

Illustration nr. 2

'Awn b. Mundhir, *Lubāb al-uṣūl wa-badā'iy al-fuṣūl*, Persian translation (Tehran, Library of the Literature Institute of Tehran University, MS 326/1, fol. 4r)

Appendix: Edition of the Persian text

Manuscripts used:

D = Tehran, The Center for the Great Islamic Encyclopaedia's library, MS nr. 157/8, fols. 68r-73v (11th/17th century).

H = Tehran, Library of the Literature Institute of Tehran University, Hikmat collection, MS nr. 326/1, fols. 4r-11r (12th/18th century).

Sigla:

- ( ) like this in the manuscript/s
- (□) the word/s is/are missing in the manuscript/s
- (~) the word/s is/are blank in the manuscript/s
- (→) on the margin of the manuscript/s
- (←) on the margin of the manuscript/s

بسم الله الرحمن الرحيم

I. از گفتار عون ابن المنذر النّصرانی رحمهم الله که گفت:
من پیشه‌ها¹⁰⁷ را چنین یافتم که جز به مرشدی¹⁰⁸ ره بدان نمی‌برند. و چون چنین بُود،
چگونه صناعت حکما که آن¹⁰⁹ قلب اعیان است و نتوان یافت این علم را الاّ به مرشدی
هادی. و چون بگذشت از عمر من مدّتی دراز و برخواندم دفترهای ایشان را، چنان یافتم
که جمله در¹¹⁰ یادکردن این علم¹¹¹ متّفق بودند بر یک طریق و یک معنی که هیچ خلاف
میان ایشان نبود و در الفاظشان اختلافی¹¹² عظیم بود و پیوسته متحیر می‌بودم تا آن وقت
که برخواندم کتاب حکیم بلیناس در "سرّ الخلیقة و صنعة الطّبیعة" و یافتم که می‌گوید
آن¹¹³ بر تکوین عالم است؛ و چنان باشد.

II. پس دلیلی کرد بر این سخن به نمودن راه و بیرون آوردم به قیاس و تأمل کردم
بدانچه¹¹⁴ گفته بود بر آفرینش عالم و سرّ آنچه¹¹⁵ او را نام کرده‌اند "صنعة الطّبیعة". و این
مطابق آمد معنی آنچه گفته‌اند حکما در حجر ایشان و تدبیرهای آن بر اثناى لفظ ایشان در
آن.

III. و گفت که بلیناس این چه گفته است در عالم، طبیعت خود گفته است، نه¹¹⁶ این
عالم که معروف است. دریاب آن را و تأمل کن در آن؛ باشد که ادراکت افتد آنچه غرض
است.

¹⁰⁷ پیشه‌ها [پیشه‌ها H.

¹⁰⁸ مرشدی [مرشد H.

¹⁰⁹ آن [□ H.

¹¹⁰ در [بر D.

¹¹¹ علم [□ H.

¹¹² اختلافی [اختلاف H.

¹¹³ آن [این H.

¹¹⁴ بدانچه [بر آنچه H.

¹¹⁵ آنچه [آن و D.

¹¹⁶ نه [نه در D.

IV. و گفت که او در آموخت بر این سخن چگونگی تدبیر در¹¹⁷ حل و آن به رطوبت و حرارت است. فهم کن اگر تو جویای این علمی و طمع ببر از مرشدی که تو را تفسیر سخن حکما کند و رمزهای بسته ایشان را بر تو بگشاید الا بدین قدر. و این بسیار است و جمله سببها و علتها را در قدر آنچه می‌رود بر آن جوهرها و غرضها و آن را حکما نگفته‌اند که از کدام عقاقیر این سرّ باشد و پوشیده داشته‌اند، پوشیدنی سخت. و هر که از ایشان¹¹⁸ یاد کرده است او چنین گفته است که این حجری است مرکب از چهار طبع؛ و نگفته‌اند¹¹⁹ اصل این حجر که از چیست. بعضی گفته‌اند که آن معدنی است و بعضی گفته‌اند حیوانی است و معدنی نیست که معدن مرده¹²⁰ است.

V. و این در ظاهر خلافی تمام است و گمراه‌کننده است؛ و در خبر اتفاقی درست است که هیچ خلافی در آن نیست. پس از این قاصدان¹²¹ عمل گمراه می‌شوند و دروغ می‌پندارند سخن ایشان را <D 68r> که ظفر نمی‌یابند بر مقصود که ایشان می‌خواهند بر ظاهر صفات برسند بدین عمل و این ناممکن است¹²².

VI. اما سخن ایشان که گفته‌اند معدنی است، بدین لفظ آن خواسته‌اند که آن معدن¹²³، <H 4r> طبیعت¹²⁴ روحانی است، فاعله بیرون آورند از آن و لطافت¹²⁵ تدبیر و اندر آن قوتی است مانند¹²⁶ قوت معدن، از بهر این معدنی نام کرده‌اند.

VII. و اما ایشان که حیوانی نام گفته‌اند از بهر آنکه مرکب است بر ترکیب حیوان، و آن را نام انسان حکما کرده‌اند.

VIII. و هیچ کدام از ایشان نگفته‌اند که این حجر مرکب از کدام عقاقیر باشد و از بهر این حاجت است که تأمل به جدّ کنند و قیاس تمام به‌جای آرند¹²⁷ که آن نتیجه عقل است در رسیدن، و معرفت چیزی که این از آن باشد. و یاری از خدا است جلّ جلاله در این. و بیشتر قیاسها، فعل طبیعت¹²⁸ است؛ و چون متابع این¹²⁹ شدیم واجب آن گشت¹³⁰ که التماس کنیم جوهری باشد که در آن قوتی باشد مناسب قوت معدن و رنج بریم در تدبیر آن مثل تدبیر طبیعت آنچه از آن زاید؛ چنان‌که بلیناس گفت قوله متلف¹³¹ در فهمها از بعد

¹¹⁷ در [بر H.

¹¹⁸ ایشان [ایشا ~ H.

¹¹⁹ نگفته‌اند [نگفته ~ H.

که از کدام عقاقیر این سرّ ... از چهار طبع و نگفته‌اند → H.

¹²⁰ مرده [مراد H.

¹²¹ قاصدان [قاصد این H.

¹²² و این ناممکن است [~ ممکن ~ H.

¹²³ بدین لفظ آن خواسته‌اند که آن معدن [بدید ~ H.

¹²⁴ طبیعت [طبعه H.

¹²⁵ لطافت [نطافت H.

¹²⁶ مانند [مانده H.

¹²⁷ آرند [آورند H.

¹²⁸ طبیعت [طبع H.

¹²⁹ این [آن D.

¹³⁰ گشت [→ D کند H.

¹³¹ قوله متلف [قول متلف D.

آنکه جوهر اول آن که از آن باشد مولید¹³² در وی قوت همه شکلی و او بود پدر برای همه هستی و صورتی؛ و گفت که جوهر اول از او باشد پدر و مادر، و ایشان هر دو حرکت و سکونند،¹³³ و از ایشان هر دو بزایند¹³⁴ فرزند و تمامی خلقت، اول معدن، دوم نبات، سیم حیوانی¹³⁵.

IX. پس واجب شد بر ما که اندیشه کنیم در این مولود¹³⁶ گانه و بیاویم¹³⁷ از هر یکی از آن تا یابیم یک جوهر مناسب جوهر اول که بینیم¹³⁸ در قسمت آن قوتی تمام مانند قوت معدن آنکه حرارت نوشادری و رطوبت کبریتی و برودت زبیقی و یبوست زاجی است؛ و لطیف باشد در جوهرش، قوی باشد در فعلش، سبک باشد در حرکت و گردش. اعتماد کنیم بر وی و قصد تدبیر او کنیم و بیرون آوریم از او این قوتها و تدبیری که آن طبیعت کرده باشد در معدن به سمومیت زبیقی و کبریت نفسانی صباغ فرمانروا در کارها <که>¹³⁹ سریع بود طبیعت آن در گردانیدن با قوت جسدهای هفتگانه تا بینجامد بر کمال آن و تمامی آنکه طبیعت¹⁴⁰ آفتاب است¹⁴¹.

X. و قوله¹⁴²، و گفت: این فصل راه نماینده است آن را که تأمل کند¹⁴³ این عقاقیر که طلب می‌کند¹⁴⁴ در عمل و آن را تدبیر کند و بیرون <H 5v> آورد از حجر که متفق است بر آن. پس بر طالب است که فطنت کند در این.

XI. اما مبادی اصلها <D 68v> که مبادی طبیعت لطیف است، بالا گرم و لطیف و زیر سرد و غلیظ، و مبادی لونها و بویها و طعمها، سپید و سیاه، خوشبوی و منتن¹⁴⁵، شیرین و تلخ، و از آمیختن بعضی با بعضی از آن چیزها باشد و لونها و بویها و طعمها.

XII. پس لطیفترین طبایع سرش است و آن آتش است و از لطافت بر بالا است و صفايش را روشن است و منور و قوتش را بر بالا می‌شود بر هرچه جز اوست از طبایع قهر می‌کند آن را به حرکت که آن حرارت است و جوهر قدیم است و او پدر است و او فاعل است در اشیاء و همه چیزی¹⁴⁶ را پیدا می‌کند در بودن. و طبیعت او آتش است، غلبه

¹³² . مولید [مولید D. H.

نشارد و گوگرد و زبیک و زاج [← D.

¹³³ . سکونند [سکونند D.

¹³⁴ . [7 H.

¹³⁵ . حیوانی [حیوان H.

¹³⁶ . [7 H.

¹³⁷ . بیاویم [بسازیم H.

¹³⁸ . بینیم [بینیم H.

¹³⁹ . [که D. H.

¹⁴⁰ . طبیعت [طبیعت طبیعت D. H.

¹⁴¹ . آفتاب است [~ H.

¹⁴² . و قوله [~ قول H.

¹⁴³ . کند [کن D.

¹⁴⁴ . می‌کند [می‌کن D.

که تأمل کند این عقاقیر که طلب می‌کند [~ می‌کند H.

¹⁴⁵ . منتن [گندیده H.

¹⁴⁶ . چیزی [چیز H.

می‌کند به¹⁴⁷ حسب مزاج¹⁴⁸ در آنچه با آن بیامیزد از باقی طبایع؛ و او علت حیات خلق است.

XIII. و علت بودن حرکت حیات و حیات و نور یک چیز است و آنچه منور می‌شود از نورها و روشن می‌شود به جمع شدن حرکت به بسیاری لطافت و اندکی غلظت.

XIV. و گفت که در آموخت در¹⁴⁹ اینجا اصلهای بزرگ در ستن شوری¹⁵⁰ و تیزی، فهم کن آن را و عمل کن. می‌گویم و نصیحت می‌کنم تو را بر میزان آتش؛ غافل مباش از آن.

XV. و گفت در آخر سخن مقدار آتش که آتش سه¹⁵¹ جنس است؛ اول آتش طبیعت است، سوزنده به اسراف خشکی با قوت گرمی که در جوهر آن است و آن در معادن صالح است و خورد و نه آشامد، تمام قوت است. دویم¹⁵² آتش نبات است و او هوایی است نفسانی، بیاشامد و نخورد¹⁵³ شکستن خشکیش را به نرمی هوائیش، و او ضعیف قوت است. سیم آتش حیوان و آن تمامتر است از آنچه از پیش گفتیم و کاملتر و فاضلتر از آن دو آتش دیگر که گفتیم، و در قوت میانه است میان آتش سوزنده و قوت آتش نبات نامیه چون موضع آفتاب در میانه فلکها و اعتدال آن را و توسط آن را خورد و آشامد.

XVI. و گفت عون که¹⁵⁴ لایق آمد مقدارهای آتش و مواضع استعمال آتش در تدبیرهای 7 گانه¹⁵⁵.

XVII. و می‌گوید که واجب کند که دریابد به فعل طبیعت در استخراج رکنی¹⁵⁶ $H > 5r$ که آن زییق عمل است و در غایت نیکی¹⁵⁷ است در تعلیم آن در کبریت و زییق. ایشان پدر و مادر جسدای گدازنده‌اند و قدیمتر¹⁵⁸، و هر یکی از ایشان هر دو حاجتمندند به یکدیگر و از همشان گریز نیست مانند نر و ماده، و تا جدانند از یکدیگر ناقص‌اند و از یکی تنها چیزی نیاید که او محتاج است به آن دیگر تا از ایشان تمام شود ترکیب $D > 69r$.

XVIII. و بعد از این، بدان که زییق منتن است از بهر آنکه هوایی است که در اوست؛ و این نخستین پخته کرده است رطوبت آن در معدن. و دلیل بر این آن است که ما می‌بینیم¹⁵⁹ اسرب را که بوی گندیده دارد و این از آن است که زییق در معدن حل کرده

¹⁴⁷ به [و D H.

¹⁴⁸ مزاج [خراج D.

¹⁴⁹ در [D H.

¹⁵⁰ شوری [سوری D.

¹⁵¹ سه [بی D.

¹⁵² دویم [دوم D.

¹⁵³ نخورد [بخورد H.

¹⁵⁴ که [ک H ~.

¹⁵⁵ استعمال آتش در تدبیرهای 7 گانه [استعمالاً H.

¹⁵⁶ که دریابد به فعل طبیعت در استخراج رکنی [که د H ~.

¹⁵⁷ نیکی [نیکی عمل H.

¹⁵⁸ قدیمتر [قدیمه H.

¹⁵⁹ می‌بینیم [می‌بینم H.

است غلیظی کبریت و بیامیخته است با آن و به لطافت پختن عقد شده است جسمی عقدی که به اندک مایه آتش بگدازد که قوی نشده است طبخ بر¹⁶⁰ آن که طبخش کند آن را به درازی تدبیر و راست کند مزاجش را که رنج آن از بوی کبریت¹⁶¹ است اندک طبخش را. XIX. و همچنین قلعی رطوبت زییق هوایی است، حل کرده است چیزی بسیار از لطافت کبریت معدن و درنگ نکرده است بدو¹⁶² حرارت طبخ تا آن را تمام طبخ کردی، لیکن عقد کرد است به لطافت طبخی لطیف تمام ناپخته¹⁶³، پس گداختش زود است بسیاری رطوبتش را و از این بوی گند کبریت که به¹⁶⁴ آن آمیخته رنج است صریری¹⁶⁵ است هوانیتش را که متخلخلش¹⁶⁶ کرده¹⁶⁷ است.

XX. اما نحاس از بهر آنکه قوی شده بر وی طبخ و عقدش کرده¹⁶⁸ است از او گند عفی سخت، زایل کرده¹⁶⁹ است از او¹⁷⁰ گند رطوبت، و بوی او تیز شده است. سهار کن که اگر او را به پختی، طباخش و رطوبت و حرارت هوایی به کمال برسیدی.

XXI. اما دُر و سیم¹⁷¹، تدبیر آن در معدن ایشان را به حد کمال رسانیده است به طبخ و اعتدال آنچه او را می‌بایست. پس هیچ عرض¹⁷² مفسده در آن هر دو نیست.

XXII. پس مبین شد که کبریت طبیعت¹⁷³ فاعله است در معدن و اصل هر چیزی از اوست و او محتاج است¹⁷⁴ <H 6v> به غیر او تا تمام شود ترکیبش بدو؛ و چنان که طبیعت آتش با طبیعت آب جمع آمد در ترکیب اول، مولودها از آن در وجود آمد؛ و همچنین کبریت معدنی جمع آمد مائیت او، از او زییق باشد و جز از¹⁷⁵ او در جسدهای گدازنده و حجرهای جز آن از معدنیات. و اگر نه مائیت معدن بودی شور و تیز که برویاند رطوبت آن و خشکی آن و حل کردن آن و نظافت آن و تمام شود از آن غرض¹⁷⁶.

XXIII. و این حالت را نوشادری شد و به زهریت آن آتشی و تیزی آن حل کند اشیاء معدنی را و جدا کند اجزاء آن. و او آتش است و تیزی آن سوزناک¹⁷⁷ است، مراد پراکنده

¹⁶⁰ . طبخ بر [طمیر H.

¹⁶¹ . کبریت [کبریتی D.

¹⁶² . بدو [بر او H.

¹⁶³ . ناپخته [را پخته H.

¹⁶⁴ . به [با H.

¹⁶⁵ . صریری [صریری D.

¹⁶⁶ . متخلخلش [خاخشکش H.

¹⁶⁷ . کرده [کرد D.

¹⁶⁸ . کرده [کرد D.

¹⁶⁹ . کرده [کرد D.

¹⁷⁰ . از او [از H.

¹⁷¹ . دُر و سیم [زر H.

¹⁷² . عرض [غرض H.

¹⁷³ . کبریت طبیعت [کبری ~ H.

¹⁷⁴ . و او محتاج است [~ H.

¹⁷⁵ . از [از D.

¹⁷⁶ . غرض [عرض D.

¹⁷⁷ . سوزناک [سوزنا D.

کردن و حراقش آنچه بر او افکند و می‌د گرداند اجزایش؛¹⁷⁸ و او آبی است و سبکی¹⁷⁹ حل کردنش را ماده است و سبکی و پریدنش¹⁸⁰ را زمینی است به شوری و بستنش را. و اگر بودی <D 69v> در او طبیعت کبریتی دوشیده شدن لزج نفسانی دهنی¹⁸¹ آنچه او راست تعلق و از اوست پیدا شدن رنگها، غرض از او تمام بودی.

XXIV. و چون کبریت و زبیق اصل بودند، بودن جسدها را در معدن و زمین غالب بود بر آن و نبود در ایشان هر دو رطوبتی که حمل کردی تدبیر صناعت و بایستادی¹⁸² بر جای رطوبت معدن و بود آنچه بدر آمد از معدن از لطایف حاجتمند بر جز از او و نقصانش را. و قوت خشکی زمینی را که در اوست و از بهر آنکه جسدها مرده‌اند، واجب آن است که طلب کند و به دست آورد جوهری جز از او که کامل باشد در طبیعت خود مستغنی باشد به نفس خود از دیگری و در لطافت مانند طبیعت آتش باشد و در فعل مانند طبیعت کبریت باشد مکتفی باشد به رطوبت خود از دیگری؛ چنان که گفت بلیناس قول¹⁸³ در معرفت معدن عمل عجایب از یکی چنان که همه اشیاء پدید¹⁸⁴ آید از جوهر اول به یک تدبیر و نه ممکن است این الا از جوهری که در طبیعت خود مناسب¹⁸⁵ باشد به طبیعت سر دنیا که آن آتش است و هوایی <H 6r> باشد در رطوبتش و زودی¹⁸⁶ تقلبش. و این جایگاه چنان باشد که گفته‌اند در مثل‌های پیشین، از مردم نزاید الا مردم؛ همچنین زر نباشد الا از زر. و غرض از این آن است که زر بر طبیعت آفتاب است و آفتاب سر عالم است و چنان که او باشد از لطافت جوهر اول که آن حرارت است، همچنین¹⁸⁷ زر از لطافت ناریت معدن است که آن کبریت است و حرکت آفتاب و حرارت پختن معدن. و بدین آن خواسته‌اند که بدر آورند از آن. و تدبیر طبیعت آفتاب واجب آن¹⁸⁸ است که در اصل مناسب طبیعت آتش باشد. پس چون مرکب کنند از آن حجر، مانده¹⁸⁹ باشد در ترکیب به عالم، و تدبیر آن را بگرداند با طبیعت آفتاب. اینجا¹⁹⁰ در آن زر موجود باشد به قوت.

XXV. اما زر معدنی چون او را کفایت آمد صیغش و معتدل آمد طبعش و ملحم شد به طبخ اجزاء او، پس این حالها را وزنش ثقیل‌تر آمد از جسدهای دیگر و در آن صبغی

¹⁷⁸ . اجزایش [اجزایش D.

¹⁷⁹ . سبکی [سنگی D H.

¹⁸⁰ . پریدنش [بریدنش H.

¹⁸¹ . دهنی [ادونی D H.

¹⁸² . بایستادی [بیستادی D.

¹⁸³ . قول [~ ل H.

¹⁸⁴ . پدید [~ H.

¹⁸⁵ . در طبیعت خود مناسب [~اسب H.

¹⁸⁶ . زودی [رودی H.

¹⁸⁷ . همچنین [همچنان H.

¹⁸⁸ . آن [~ا D.

¹⁸⁹ . مانده [مانند H.

¹⁹⁰ . اینجا [این جاء D این ماء H.

زیادتی نیست که چیزی رنگ¹⁹¹ تواند کردن و تا نباشد چیزی رنگ‌کننده آتشی هوایی رنگ از او نباشد¹⁹².

XXVI. اما نبات¹⁹³، او از معدن تمامتر است و در عدد مضاعف آن است که آن از نفسی است و جسدی، پس مشارک معدن است به جسدی که آن از لطافت آب و خاک است <D 70r> و زیاده است بر او به نفس که آن در طبیعت هوا است و بدین طبیعت نمو¹⁹⁴ و زیادتی می‌پذیرد که آن را جذب می‌کند هوا بر بالا به حسب حرکت شرط مرکز. و این آن آتش است که از پیش گفته شد که او بیاشامد و بخورد، و این آن است که آبستنش کند لطافت آب و خاک را و بگرداندش از جوهر زمینی به جوهر نباتی و آن سریع الکون است چنان که هوا سریع التقلب است به حرکتش و رطوبتش و از شأن رطوبت است سهلی انقسام و آمیختن و سبکی از حال به حال گشتن از ضعف آن؛ و از بهر این، تکوین نبات زودتر می‌باشد. و این <H 7v> حالت در زودی فنا است از بهر آنکه نیست در نبات طبیعت کبریتی مثل طبیعت کبریت که آن را است قوت صایغ؛ چنان که در آتش قوت روشنایی و نور است، در کبریت قوت صیغی است؛ و آن را تعلق است چنان که آتش را تعلق به اجرام است و کبریت به¹⁹⁵ جسدها، واجب آن است که طبیعت جسدها ناقص است.

XXVII. اما حیوان¹⁹⁶، بر سر اضعاف عدد است که از پیش گفتیم؛ و این آن است که او را نفسی است و روحی و جسدی و او کاملتر است از موالید ثلاث و جمع شده است در او طبایع چهارگانه بر کمال و تمامی و آن آتش و هوا است و آب و زمین؛ و آن تمامتر آفرینشها است از اینکه از پیش گفتیم که آن مشارک معدن است به جسد و مشارک نبات است به جسد و نفس نامیه و¹⁹⁷ درافزود در او¹⁹⁸ روح زنده و طبایع فعل‌کننده¹⁹⁹، و²⁰⁰ دارد حرکتی گردش و دارد تکوین میانه‌درنگ تمامی را؛ و همچنین تأخیرش کند در درنگ بر حسب درنگ بودنش در جسمش، زهره است بر طبیعت آتش و جگر است بر طبیعت هوا هاضم غذا و بگردانیدن صافی و لطافت آن از این جوهر به جوهر حیوان و بقی²⁰¹ کردن نقل روح زنده او را و طبایع فاعله.

XXVIII. و مردم فاضلترین حیوانات و تمامترین خلقشان و کاملترین طبیعتشان و نام کرده‌اند حکما عالم کوچک به مشابَهت آن در بودن عالم بزرگ و مانند گردانند²⁰² سرش را به فلکها و سینه‌اش²⁰³ را به بروج، و شرح کرده‌اند از اینجا آنچه مستغنی است از آن؛

191. رنگ [ذکر D.

192. نباشد [باشد D.

193. در معرفت نبات [← D.

194. نمو [نم H.

195. به [و H D.

196. در معرفت حیوان [← D.

197. و [H H.

198. او [H H.

199. فعل‌کننده [فعل‌کنند D.

200. و [H H.

201. بقی [نفی H D.

202. گردانند [گرداند D کرده‌اند H.

203. سینه‌اش [شبیه‌اش H.

و گفته‌اند هرچه در عالم بزرگ است موجود، مثل آن در عالم کوچک است چون کوه‌ها و ²⁰⁴ وادیها و رودها و منابتها و شوره‌ها و معدنها و غیره و سینند²⁰⁵.

XXIX. و گفته²⁰⁶ بلیناس، قوله²⁰⁷، حرکت کردن که ابتدا کردن آن در اول که آن روح بود و متحرک شد تا بود²⁰⁸ از او جسدش چنانکه از آن حرکت و جنبش <D 70v> بود از آن خلق بر قدر محرک؛ و پیوسته خالق تمام کرد بعد خلقی؛ پس چون تمام شد <H 7r> خلق، بود بعد از آن جسد آن مرکب از جمع شدن خلق جمله. و روح آن لطافت اول است که آن حرکت اول است از بهر آن معتدلترین جمله خلایق است.

XXX. و این حرکت روح پدر ما است آدم ع²⁰⁹ و همیشه خالق لطف و تدبیر او کردی حالی بعد حالی تا بیرون آمد از آن چشمه‌ها و درختها و غذاها و جمع کرد آن را صافی‌ترینش تا تمام شد لطفش و به غایت رسید و برسانیدن کارها به اقصای غایت آن بود از غایات آن جسدش. و از غایت لطف آن روحش پس جمع کرد خالق میان آن²¹⁰ هر دو و بشری متحرک شد فاعل عاقل چون تمام شد در او تمامی خلقت. و آنچه فاضلترین بود بر او بر جمله برین²¹¹. و گفت آنچه فاضلتر است در انسان سر است که آن معدن حکمت است و ظرف لطایف روحانی است فاضله، چنان که آسمان فاضلتر است از زمین. و چون تأمل کردم از قیاس، چنان یافتم که این شعر بر سر غلامان رسته است مانده‌تر از چیزهای دیگر به معدن نوشادر است که نوشادر از معدنش بخاریست آتشی بالا گرفته از معدن، و نیست در حیوانات چیزی که در آن رطوبتی ملحی باشد نوشادری کبریتی بجز از شعر. و او به شبه نزدیک است به جوهر²¹² اول در فعلش به سختی حرارت و سوزانی آتش و سبکی در گردش به رطوبت ملحی کبریتی هوایی و آن جمله صنعت.

XXXI. و²¹³ گفت در بیان سخن بلیناس، چون تمام شد صورت متولد از میان طبایع چهارگانه، چیزی پدید شد جز از طبایع در آنچه از آن ترکیب پذیرد در قدر جایگاه که آن پدید آید مولود اول که از طبایع چهارگانه است و ابتدای عمل است - و حکما این مولود را یاد نکرده‌اند و روا نداشته‌اند که در کتاب نویسند؛ خواستیم که شرح کنیم اما چون بر زبان صدیقان آمده است که ملعون است <H 8v> هر که افشای این²¹⁴ سر کند، لاجرم هیچ کس روا ندارد که خود را ملعون گرداند - این مولود از میان این طبایع و این آن وقت باشد که تدبیر تمام شده باشد در رکن اول و²¹⁵ بدانسته باشد زنده شدن آن و مزاج آن و بستن آن.

²⁰⁴ و [H.

²⁰⁵ سینند [H.

²⁰⁶ گفته [H.

²⁰⁷ قوله [H.

²⁰⁸ بود [H.

²⁰⁹ ع [H.

²¹⁰ آن [H.

²¹¹ بر این [H.

²¹² جوهر [جوهر ~ یعنی اکسیر بالغ هیچ حکیم این را بیان نکرد که جوهر اول چیست D جوهر یعنی

اکسیر بالغ هیچ حکیم این را بیان نکرد که جوهر اول چیست H.

²¹³ و [H.

²¹⁴ این [D.

²¹⁵ و [H.

XXXII. و گفت که <D 71r> گر در فهمها لطیف شود²¹⁶ از پس این آن را که یاد کرد نعت²¹⁷ جوهر اوّل و انقسام آن و حرکت بالای آن و زیر آن تا از آن فلکها باشد و جسدهای معدنی گذارنده آنچه هر یکی از آن بر طبیعت، فلکی اند از افلاک هفتگانه؛ و این را قیاسی کرد وصول را و معرفت ترکیب اجساد مناسب جسدهای معدن؛ و در این معنی گفت که آتش زمینی²¹⁸ شود.

XXXIII. و گفت در بیان سخن هرمس که نیکو فیلسوف است این طایر در وقت آنکه بدر آید از جسم تر جسدی خشک و اینجا اشارت به ثقل زیرین می‌کند که آن را قشر بیض می‌خوانند؛ و سخن می‌گوید بر تدبیر رکن دویم²¹⁹ که چون مرکب کردی طبایع چهارگانه از جواهر چهارگانه، بودند²²⁰ ستارگان در افلاک و چون نفس شوند آن را و تمام شوند به ازای نفسها در جسدها، پس بیافرید نبات را و بر روی زمین پیدا شد در وقت قوت حرکت فلک. و این قیاس دلیل است بر شناختن ترکیب آنها مناسب نبات؛ و آن ترکیب صبغها است در آنها و اینجا زمین آب می‌شود و آب هوا می‌شود.

XXXIV. و گفت در بیان قول بلیناس که چون سخت‌تر شد گردش فلک و نفسها در جسدها دوستی گرفت، پس اینجا حیوان باشد؛ و این قیاس ترکیب ارواح است در اجساد مناسب به آفرینش انسان که او تمامترین حیوان است در آفرینش.

XXXV. و گفت که بدین اجماد دویم²²¹ می‌خواهد و در این بلیناس گفته است که جمع شود انوار از بالا و فرود آید به زمین و در او باشد قوت بالا و زمین که او دهنده نورها است، از بهر این تاریکی از آن بگریزد و لطافتها را بگرداند و در غلیظها <H 8r> شود بر تکوین عالم بزرگ باشد.

XXXVI. و این را گفته‌اند که نحاس به منزلت انسان است که او راست روحی و نفسی و جسدی.

XXXVII. و گفت که انسان عالم صغیر است و باشد از میانه و بالا و او فاضلتر است از حیوان که حیوان از میانه وزیر است.

XXXVIII. و گفت که مانده کرد عمل را²²² به افلاک و طبایع و سیارات و بروج؛ غرض از این آن است که آن هفت درجات است و هر یکی را از آن قوتی است مناسب قوت اجساد معدنی هفتگانه و²²³ آن بر طبایع و ستارگان هفتگانه است. و از بهر این حکیم گفت که آن تا از نجوم ناقص است از وی هیچ نیاید و چنان که هر یکی از روشنای یعنی

²¹⁶ . شود [مشو و D.

²¹⁷ . نعت [تعب D.

²¹⁸ . زمینی [زمینی H.

²¹⁹ . دویم [دوم D.

²²⁰ . از جواهر چهارگانه، بودند [بیودند H.

²²¹ . دویم [دوم D.

²²² . را [□ D.

²²³ . و [□ H.

<D 71v> آفتاب و ماه یک برج دارند و این²²⁴ پنج دیگر هر یکی دو برج دارند؛ همچنین است حالا این هفتگانه که بدر آورند²²⁵ به تدبیر از معدن ایشان.

XXXIX. و گفت زحل اول جسد است که از زیبق²²⁶ آبار باشد و او بر طبیعت زحل است و با او موافق و راست؛ و چون بیامیزد این گریزنده باکبریت معدن، از او حاصل شود چیزی بسیار و حلش کند. پس قوی شود بر وی حرارت معدن پزنده، عقدش کند جسمی تر و آن را آبار خوانند؛ از دو طبیعت است، یکی از آن هر دو رطوبتی هوایی زیبقی و آن روح گرم و تر است و دیگر فضله زمینی و آن منسوب به سرد و خشک و آن جسد اوست. و این مرکب اگر جسدش تر است در جسمیت²²⁷، خشک است در طبیعت کبریتی.

XL. و در آن می‌گوید که اگر آبار باشد رطوبت از او زایل گردان. و این جسم سواد بسیار دارد که از او ثقل معدن است. و این مرکب را ذومقراط می‌گوید که «اجمل الزیبق فی جسد مغنیسیا»، و غرض از این آن است که بیان کرد بلیناس در کتاب او که زیبق اصل جسد‌های گدازنده²²⁸ است که در معادن پیدا شده است، و این معادن اول چیزی است که این موالید در آن می‌باشد و پدید می‌آید تا آخرش.

XLI. و معنی سخن او روغن اینجا آن است که گرمی آتش به‌می‌پیوندد به تری آب و از بهر طبیعت آتشی که در اندرون آب است و آن روح اوست ظاهر و باطنش اینجا یکی می‌شود؛ بر طبیعت آتش نمی‌سوزاند؛ و اگر نبودی در اول خلقت <H 9v> چرا رطوبت شناختی. و گفت که قصد کرده²²⁹ در این که روشن کند که آب در وقت به آتش پیوستن، فعل کند بعضی از فعل آن که آن را بسوزاند پیوستن آتشی چون احتراق آتش و حلش کند به رطوبتی که او راست. و گفت که اگر کسی گوید که چرا حکیم گفت زیبق در جسد مغنیسیا بند²³⁰ اول عقد جسد زیبق در جسد مغنیسیا²³¹، جواب‌گوی که حکما قصد کردند در تدبیر حجر ایشان فعل طبیعت در تکوین معادن. و این حال را نام ترکیب کردند در هر ورخی²³² که بدان نرسند²³³ و نامی مانند²³⁴ طبیعت او به آنچه مانند طبیعتش در معادن²³⁵ از²³⁶ مکونات و در معادن ارواح و اجساد و از شأن ارواح نفوذ²³⁷ است و از شأن اجساد گداختن و جرها از دو بیرون نیست یا سریشه یا مکلس شده؛ و از بهر آنکه نافر مفارق

²²⁴ این [آن H.

²²⁵ آورند [آوراند H.

²²⁶ زیبق [زنبق H.

²²⁷ جسمیت [مجسبت D مجسبت H.

²²⁸ و غرض از این آن است که بیان کرد بلیناس در کتاب او که زیبق اصل جسد‌های گدازنده [← H.

²²⁹ کرده [کرد D.

²³⁰ مغنیسیا بند [مغنیسیا به بند H.

²³¹ مغنیسیا [مغنیسیا H.

²³² ورخی [درجی H.

²³³ نرسند [برسد H.

²³⁴ مانند [مانده H.

²³⁵ و این حال را نام ترکیب کردند در ... به آنچه مانند طبیعتش در معادن [← صح D.

²³⁶ معادن از [→ H.

²³⁷ نفوذ [نفرت D نفوذ⁷ ظ نفوذ ظ → H.

می‌شود و متکلس آمیزنده نیست، از تجمدی²³⁸ اجزاش و سختی²³⁹ مسامش واجب آن است که گدازنده باشد، زیرا که در وقت گداختن زیبایی می‌شود تر؛ پس حکیم قصد کرد بیان کردن جسد مغنسیا که آن حجری است کبریتی و متصرف است <D 72r> به الوانهای²⁴⁰ سیاهی و سفیدی و سرخی. پس واجب آن است که مغنسیاش گویند. و گویند جسد مغنسیا که فرق است میان آنکه تر و جسددار بود و میان آنکه خشک و حجری بود. و از بهر این حالت رطوبت جسد پذیرا شد رطوبت زیبق را و رطوبت زیبق غواص شد در او اختلاط او را از²⁴¹ آنچه میان ایشان هر دو است از مجالست. و اگر بودی این چیزی مستخرجه ممکن شدی این در آن، چنان که زیبق معدنی غوص می‌کند در اجساد معادن، زیرا که آن در وقت گداختن زیبایی می‌شود و جسدهای معادن پذیرا²⁴² اند او را از بهر آنکه میان ایشان مجانست²⁴³ به علت رطوبت است؛ و این نه ممکن است که این معنی در حجرهای صلب بود.

XLII. پس این است قصد اینجا در سخن حکما قول «تعهد الزیبق فی جسد المغنسیا»؛ و آن آن است که جمع آورد میان رطوبت²⁴⁴ هوایی که آن مانده زیبق است که در این معدن بوده است بر مثل آنکه زیبق در معدن خود بوده است و میان جسدی که مکرر کرده باشند بر وی این زیبق را؛ و از وی جدا باز کرده یعنی جسد؛ و او این کبریتی است که منسوب²⁴⁵ است <H 9r> به معدن مانند بنفل و مغنسیا. و این ترکیب جمع کردن است میان آب و آتش، و مرگب از ایشان هر دو نامش آبار نحاس کرده‌اند و سخن ایشان آبار نحاس آن دو نام است که یک نام شده است، و معنی آن آن است که مرگب است از دو مرگب نحاس گرم و خشک و آبار سرد و تر؛ تمام شد طبیعت.

XLIII. و در این معنی ریسوس گفت که اشیاء را چون بیامیختی و تدبیر کردی و این اگر تدبیر نکرده باشی اینها جسد مغنسیا، چون ابتدا کردی در تدبیر آن همه چیزی رصاصیت سیاه، پس بسوزد همه چیزی از او و اسفوریّه شود، اینجا آبار نحاس گویند.

XLIV. و این مغنسیا که آن را وصف کرده‌اند در جمله کتابها حکما، این آبار نحاس است که آن را طلب می‌کنند مردم و نمی‌شناسند الا حکماء فلاسفه و مغنسیا نحاس ایشان است. و از بهر این گفت بستانید نحاس که آن اکلیل غلبه است و اکلیل همه چیزی، یعنی تاج همه چیزی است. پس تو را آموخت دانستن جسد مغنسیا و تدبیر آن را که آن²⁴⁶ سفید کردن و سرخ کردن است. <D 72v>

XLV. و گفت اما مریخ او از بهر آنکه مریخ دراز شد بازماندن زیبق آن که جسد را بازداشت در معدن آنچه در آن بزیاد و بازگرفت غذا از وی از رطوبت و دایم کرد بر وی

²³⁸ . تجمدی [یصدی H.

²³⁹ . سختی [سحقی H.

²⁴⁰ . به الوانهای [بالونهای H.

²⁴¹ . از [ز H.

²⁴² . پذیرا اند [پذیرا اند H.

²⁴³ . مجانست [حجاب است H.

²⁴⁴ . رطوبت [ر H.

²⁴⁵ . منسوب [منصوب H.

²⁴⁶ . آن [ن H.

طبخ و خشکش کرد به خشکی کبریتی او و حلّش کرد و قوی شد در وی بیبوست و پیدا شد بر بالای او پیوسته به گرمی او و بگریخت نرمی و در اندرون او رفت و سردی قایم شد در شکم او و ²⁴⁷ در هم پیوست؛ پس ظاهرش گرم و خشک شد و باطنش سرد و تر. و این درجه را گفته‌اند که اگر آهن باشد نرمش گردان.

XLVI. و اما مشتری، چون در این جسم که منسوب²⁴⁸ به آهن است در معدن حاصل بُود او را آنچه بزیاند فضله‌ای از رطوبت زیبق و دراز بکشد بازماندن آن رطوبت در آن رطبش کرد و عفن شد و طول طبخ. پس چون سخت شد بر وی حرارت طبخ و آن را سرشته کرد، تنگ شد از وی جسمی تر هوایی سفید و آن راجسد پاک است و توحش سیه است و آن بخار و دخان است؛ بخار جسد است و دخان روح. <H 10v>

XLVII. و اما زهره، آن جسد اسفل است که منفصل شده است از او جسم مصعدشده که یاد کرده است جسدی است بر طبیعت زهره بسیار ظلّ نحاسی خوانند و زنگاران دود آن است و به ظاهر سرد است و به باطن خشک؛ و سبب این حکیم می‌گوید اگر حدید است در او ربوی آن رطوبت که اطفاء نار کند و رطب گرداند بیبوست از او و ²⁴⁹ غوص کند در اجزاء او و مختلط شود رطوبت ظاهر و باطن و مازجت پذیرد با کبریت معدن خود، و مادام معفن می‌دارد تا بیرون آورد غمام وی و به بیرون آوردن غمام وی خشکی بنشینند و حرارت با رطوبت معدن بیامیزد.

XLVIII. از این سبب می‌گوید حکیم، ظاهر آن گرم و تر است و باطن آن سرد و خشک است²⁵⁰. و زهره را دو برج است، یکی میزان گرم و تر است و دیگر ثور سرد و خشک؛ یکی روح است و یکی جسد. و فعل به جسدش²⁵¹ می‌کند. و از این سبب گفته‌اند و یاد کرد حرق و غسل و قصاره و شستن در حال بیاض. و غرض آن است که رطوبت سمّ روحانی حرق کند جسد‌های پُر فساد و پاک کند از چرکها. و هر مس می‌گوید، قوله²⁵²، این آب که این همه افعال می‌کند نیامیزد الا به جسد خود؛ چنان که جاماسب می‌گوید <D 73r> این طبایع و اخلاط که در اناء است، چون مرتفع شود به هوا همچو سمّی قاتل گردد در طبایعها که در زیر اناء مانده است و چون بستدی آنچه بالا است و جمع کردی با این خلط که چهار طبع²⁵³ در اوست از سرد و خشک و گرم و تر، در آتش این غوص کند و معدم کند و مجفّف کند و چون رمادی کند پسندیده از جهت غرضی و مشاطه که با وی دارد.

XLIX. اما قمر، مادام که این سمّ رطب مرکّب از بخار و دخان مانند سحاب می‌گردد باز جسد صاعد هابط تا تمام بسوزاند و غذا دهد او را بدل سمّ قاهر طبایع؛ و این آن مسئله است که حکیم بلیناس نموده است تَنّین است که دنبال خود می‌خورد و چون عقد شد به رماد خود صیغ قمر کند تا معلوم باشد چنان که قمر را برج سرطان است فعل می‌کند به

²⁴⁷. و [H.

²⁴⁸. منسوب [منسوب است D H.

²⁴⁹. و [D.

²⁵⁰. است [H.

²⁵¹. به جسدش [مجسد پیش H.

²⁵². قوله [قول H.

²⁵³. طبع [طبایع H.

روح و جسد خود؛ چنان که بلیناس گفته است قمر جرم از جرم آفتاب دارد <H 10r> و نور از نور وی و نزدیکتر است از ستارگان به زمین و با آفتاب ابتدا از آفتاب نور پذیرد و آخر نور با وی دهد. و فضّه از جرم ذهب است، ظاهرش سفید و باطنش سرخ از بسیاری بخار و کمی دخان؛ و طبیعت ذهبی نهان در وی.

L. سخن در زیبق حکما که آن به عطارد منسوب است ارواح که متولد شود از امتزاج رطوبت مانند کرده به زیبق²⁵⁴، چون مفصل گردد²⁵⁵ باشد بالای او گرم تر لین مانده برجی که مسمی به جوزا است و زیر آن مانند گردد به سنبله سرد و خشک؛ چنان که بلیناس گفته است جوهر اول چون منقسم گردد اول آن گرم نرم باشد و آخر سرد و خشک، چون بازگردد و بیامیزد بالا و زیر لطافت لین با²⁵⁶ گرم به مشابَهتی که باشد متصل شود، چون بیرون آید هر لینی از بارد باشد بالا گرم و تر و زیر سرد و خشک.

والسّلام و الحمد لله ربّ العالمین
وصلّی الله علی محمّد و آله اجمعین
تَمَّتْ²⁵⁷

²⁵⁴. زیبق [رطوبت H.

²⁵⁵. گردد [کرده H.

²⁵⁶. با [ما H.

²⁵⁷. اجمعین تَمَّتْ [D.

Sources and Bibliography

Sources

- Bahār, Muḥammad Taqī (ed.), *Mujmal ul-tawārīkh wa-l-qiṣaṣ*, Tehran, Khawār, 1939.
- Bal‘amī, Muḥammad b. Muḥammad, *Tārīkh-i Bal‘amī*, Muḥammad Taqī Bahār (ed.), Tehran, Wizārat-i Farhang, 1974, vol. 1.
- al-Bīrūnī, Abū Rayḥān, *al-Qānūn al-Mas‘ūdī*, Hyderabad, Osmania Oriental Publication Bureau, 1954-1956, 3 vols.
- Cheikho, Louis (ed.), “Kitāb Tadbīr al-Manzil”, *al-Mashriq*, 19, 3 (1921), pp. 161-181.
- (Ps-)Ḥunayn b. Ishāq, *Ādāb al-falāsifa*, ‘Abd al-Raḥmān Badawī (ed.), Kuwait, Ma‘had al-Makhtūṭāt al-‘Arabīya, 1985.
- Ibn Abī Uṣaybī‘a, *‘Uyūn al-anbā’ fī ṭabaqāt al-a‘ibbā’*, August Müller (ed.), Königsberg-Cairo, Selbstverlag, 1884.
- Ibn al-Haytham, *Kitāb al-Munāẓarāt*, Wilferd Madelung and Paul E. Walker (eds.), London-New York, I. B. Tauris, 2001.
- Ibn al-‘Ibrī, *Tārīkh mukhtaṣar al-duwal*, Anṭūn Ṣāliḥānī (ed.), Beirut, Dār al-Mashriq, 1986.
- Ibn al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, Gustav Flügel (ed.), Leipzig, Vogel, 1871-1872, 2 vols.
- Ibn al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, M. Riḍā Tajaddud (ed.), Tehran, Marwī, 1973.
- Jābir b. Ḥayyān, “Kitāb al-Aḥjār ‘alā ra’y Balīnās”, in Jābir b. Ḥayyān, *Mukhtār rasā’il*, Paul Kraus (ed.), Paris-Cairo, G.-P. Maisonneuve and el-Khandgi, 1935, pp. 126-205.
- Jābir b. Ḥayyān, “Mīdān al-‘aql”, in Jābir b. Ḥayyān, *Mukhtār rasā’il*, Paul Kraus (ed.), Paris-Cairo, G.-P. Maisonneuve and el-Khandgi, 1935, pp. 206-223.
- Jābir b. Ḥayyān, “al-Uṣṭuqus al-uss al-thānī”, in Jābir b. Ḥayyān, *Muṣannaḥāt fī ‘ilm al-kīmīyā’*, Eric J. Holmyard (ed.), Paris, Geuther, 1928, pp. 77-96.
- Pseudo-Majrīṭī, *Ghāyat al-ḥakīm*, Hellmut Ritter (ed.), Leipzig-Berlin, Teubner, 1933.
- al-Qalqashandī, Aḥmad b. ‘Alī, *Ṣubḥ al-a‘shā*, Beirut, Dār al-kutub al-‘ilmīya, n. d.
- al-Qanūjī, Muḥammad Ṣiddīq b. Ḥasan Khān, *Abjad al-‘ulūm*, Beirut, Dār al-kutub al-‘ilmīya, 1999.
- al-Qazwīnī, Zakarīyā’ b. Muḥammad, *‘Ajā’ib al-makhlūqāt*, Muḥammad b. Yūsuf al-Qāḍī (ed.), Cairo, Maktabat al-Thaqāfa al-dīniya, 2006.
- al-Qazwīnī, Zakarīyā’ b. Muḥammad, *Āthār al-bilād*, Beirut, Dār Ṣādir, n. d.
- al-Qifṭī, ‘Alī b. Yūsuf, *Ta’rīkh al-ḥukamā’*, Julius Lippert (ed.), Leipzig, Dieterich, 1903.

- al-Qumī, Ḥasan b. Muḥammad, *Tārīkh-i Qom*, Ḥasan b. ‘Alī al-Qumī (trans.), Jalāl al-Dīn Ṭīhrānī (ed.), Tehran, Tūs, 1982.
- al-Rāzī, Abū Ḥātim, *A ‘lām al-nubūwa*, Ghulām Riḍā A‘wānī (ed.), Tehran, Iranian Academy of Philosophy, 1977.
- Ṣā‘id al-Andalusī, *al-Ta‘rīf bi-ṭabaqāt al-umam*, Ghulām Riḍā Jamshīdnizhad-i Awwal (ed.), Tehran, Hijrat, 1997.
- al-Sijistānī, Abū Sulaymān, *Ṣiwān al-ḥikma*, Douglas M. Dunlop (ed.), Paris-New York, Mouton, 1979.
- Suhrawardī, Shihāb al-Dīn Yaḥyā, “Kitāb al-Mashārī‘ wa-l-muṭāraḥāt”, in Henry Corbin (ed.), *Œuvres philosophiques et mystiques*, Tehran, Institut Français de Recherche en Iran, 1994, vol. 1.
- Ṭūsī, Muḥammad b. Maḥmūd, *‘Ajā‘ib al-makhlūqāt*, Manūchihr Sutūdiḥ (ed.), Tehran, Bungāh-i nashr-i kitāb, 1966.
- Weisser, Ursula (ed.), *Sirr al-khalīqa wa-ṣan‘at al-ṭabī‘a*, Aleppo, Ma‘had al-turāth al-‘ilmī al-‘arabī, 1979.
- al-Ya‘qūbī, *Tārīkh al-Ya‘qūbī*, Martijn Th. Houtsma (ed.), Leiden, Brill, 1883.
- Yāqūt al-Ḥamawī, *Mu‘jam al-buldān*, Beirut, Dār Ṣādir, 1979, 5 vols.

Bibliography

- Bacchi, Eleonora and Matteo Martelli, “Il principe Ḥālid bin Yazīd e le origini dell’alchimia araba”, in Daniele Cevenini and Svevo D’Onofrio (eds.), *Conflitti e dissensi nell’Islām*, Bologna, Il Ponte, 2009, ‘Uyūn al-Akhhbār. Studi sul mondo islamico 3, pp. 85-120.
- Badawī, ‘Abd al-Raḥmān, *La transmission de la philosophie grecque au monde arabe*, Paris, Vrin, 1968.
- Bidez, Joseph et Franz Valery Marie Cumont, *Les mages hellénisés. Zoroastre, Ostanès et Hystaspe après la tradition grecque*, Paris, Les Belles Lettres, 1938.
- Bowie, Ewelyn Lyall, “Apollonius of Tyana: Tradition and Reality”, in Hildegard Temporini and Wolfgang Haase (eds.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, vol. II, 16ii (1978), pp. 1652-1699.
- Bowman, John, “A Lost Work of Apollonius of Tyana”, *Transactions of the Glasgow University Oriental Society*, 14 (1950-1952), pp. 1-10.
- Corbin, Henry, *Avicenne et le récit visionnaire*, Tehran, Bibliothèque Iranienne, 1954, vol. 1.
- Corbin, Henry, *Alchimie comme art hiératique*, Paris, L’Herne, 1986.
- Corbin, Henry, *L’archange empourpré*, Paris, Fayard, 1976.
- Dzielska, Maria, *Apollonius of Tyana in Legend and History*, Roma, L’Erma di Bretschneider, 1986.
- Forster, Regula, “Jābir b. Ḥayyān”, in *The Encyclopaedia of Islam*, Third Edition, Leiden, Brill, forthcoming.

- Hallum, Benjamin Charles, *Zosimus Arabus: the reception of Zosimos of Panopolis in the Arabic/Islamic world*, PhD thesis, University of London, 2008.
- Haq, Syed Nomanul, *Names, natures and things. The alchemist Jābir ibn Ḥayyān and his Kitāb al-Aḥjār (Book of Stones)*, Dordrecht-Boston-London, Kluwer Academic Publishers, 1994.
- Joharchi, Moḥammad, *ʿIlm-i mīzān bi-riwāyat Jābir ibn Ḥayyān (The Science of Balance according to Jābir ibn Ḥayyān)*, Qom-Bonn, Majma' Dhakhā'ir-i Islāmī and Avicenna Institut für Geistesgeschichte, 2015.
- Karimi Zanjani Asl, Mohammad, "al-Aṣṇām al-sab'a", in Kāẓim Mūsawī Bu-jnūrdī (ed.), *The Encyclopaedia of Iranian Folklore*, Tehran, The Centre for the Great Islamic Encyclopaedia, vol. 1 (2013), pp. 530-535.
- Karimi Zanjani Asl, Mohammad, "Mawjūdāt-i rūḥānī wa-nīyāyishhā-yi ḥikmī dar sadīh-yi chahārum-i hijrī", *Ḥikmat wa-ma' nawīyat dar Īrān-i nakhustīn sadīhā-yi Islāmī*, Tehran, Ettīlā'at Press, 2007, pp. 21-39.
- Karimi Zanjani Asl, Mohammad, *Suhrawardī, ḥikmat-i ishrāqī wa-pasukh-i Ismā'īlī bi Ghazālī*, Tehran, Muḥibbi Press, 2003.
- Kraus, Paul, Jābir ibn Ḥayyān. *Contribution à l'histoire des idées scientifiques dans l'Islam, vol. 1: Le corpus des écrits jabiriens*, Cairo, IFAO, 1943, Mémoires présentés à l'Institut d'Égypte, 44.
- Leclerc, Lucien, "De l'identité de Balinas et d'Apollonius de Tyane", *Journal Asiatique*, 14 (1869), pp. 111-131.
- Levi della Vida, Giorgio, "Something more about Artefius and his *Clavis Sapientiae*", *Speculum*, 13 (1938), pp. 80-85.
- Meyer, Eduard, "Apollonios von Tyana und die Biographie des Philostratos", *Hermes*, 52 (1917), pp. 371-424.
- Mu'īn, Muḥammad, "Balīnās-i Ḥakīm", in Mahdukht Mu'īn (ed.), *Majmū'a-yi maqālāt-i duktur Muḥammad Mu'īn*, Tehran, Mu'īn, 1985, vol. 2, pp. 304-330.
- Nau, François, "Une ancienne traduction latine du Bélinous arabe (Apollonius de Tyana) faite par Hugo Sanctelliensis et conservée dans un ms. du XIIe siècle", *Revue de l'orient chrétien*, 12 (1907), pp. 99-106.
- Plessner, Martin, "Balīnūs", in H. A. R. Gibb et al. (eds.), *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden, Brill, vol. 1 (1964), pp. 994-995.
- Plessner, Martin, "Ġābir ibn Ḥayyān und die Zeit der Entstehung der Ġābir-Schriften", *The Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 115 (1965), pp. 23-35.
- Plessner, Martin, "Hermes Trismegistos and Arab Science", *Studia Islamica*, 2 (1954), pp. 45-59.
- Plessner, Martin, "Neue Materialien zur Geschichte der Tabula Smaragdina", *Der Islam*, 16 (1927), pp. 77-113.
- Plessner, Martin, *Der Oikonomikos des Neupythagoreers Bryson und sein Einfluss auf die islamische Wissenschaft*, Heidelberg, Winter, 1928.

- Rudolph, Ulrich, "Kalām im antiken Gewand. Das theologische Konzept des *Kitāb Sirr al-Ḥalīqa*", *The Arabist. Budapest Studies in Arabic* 13-14 (1995), pp. 123-136.
- Ruska, Julius, "Ein dem Chālīd ibn Jazīd zugeschriebenes Verzeichnis der Propheten Philosophen und Frauen, die sich mit Alchemie befaßten", *Der Islam*, 18 (1929), pp. 293-299.
- Ruska, Julius, *Tabula Smaragdina. Ein Beitrag zur Geschichte der hermetischen Literatur*, Heidelberg, Winter, 1926.
- de Sacy, Antoine-Isaac Silvestre, "Le livre du secret de la créature, par le sage Bélinous", *Notices et extraits des manuscrits*, 4 (1798), pp. 107-158.
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 4: *Alchimie, Chemie, Botanik, Agrikultur bis ca. 430 H.*, Leiden, Brill, 1971.
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 5: *Mathematik bis ca. 430 H.*, Leiden, Brill, 1971.
- Sezgin, Fuat, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 7: *Astrologie – Meteorologie und Verwandtes bis ca. 430 H.*, Leiden, Brill, 1979.
- Stapleton, Henry E. and Rizkallah F. Azoo, "An alchemical compilation of the thirteenth century, A. D.", *Memoirs of the Asiatic Society of Bengal*, 3 (1910), pp. 57-94.
- Stapleton, Henry E., "The antiquity of alchemy", *Ambix*, 5 (1953), pp. 1-43.
- Steinschneider, Moritz, "Apollonius von Thyana (oder Balinas) bei den Arabern", *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, 45 (1891), pp. 439-446.
- Ullmann, Manfred, "Ḥālīd ibn Yazīd und die Alchemie: Eine Legende", *Der Islam*, 55 (1978), pp. 181-218.
- Van Bladel, Kevin, *The Arabic Hermes: from pagan sage to prophet of science*, Oxford, Oxford University Press, 2009.
- Weisser, Ursula, *Das "Buch über das Geheimnis der Schöpfung" von Pseudo-Apollonios von Tyana*, Berlin, de Gruyter, 1980, *Ars medica*, 3. Abt., 2.

Recibido: 01/06/2015

Aceptado: 02/09/2016